

Додаток до журналу
*«Практична психологія
та соціальна робота»*

Діти – батьки – сім'я

Випуск 5

Київ
Видавництво
Науковий світ®
2006

ББК 74.90я43

Д49

Видання здійснено Християнським дитячим фондом, Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Міжнародною федерацією соціальних працівників в рамках проекту «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям у громадах» за підтримки Дирекції з питань розвитку та співробітництва Швейцарії.

Редакційна колегія:

Г. М. Лактіонова – доктор педагогічних наук;

І. Д. Зверєва – доктор педагогічних наук;

О. Л. Кононко – доктор психологічних наук, професор;

С. Я. Харченко – доктор педагогічних наук, професор;

О. В. Губенко – кандидат психологічних наук;

Т. Ф. Алексеєнко – кандидат педагогічних наук;

О. В. Безпалько – кандидат педагогічних наук, доцент.

Відповідальні за випуск: *Т. П. Басюк, О. В. Безпалько.*

*Погляди авторів статей не обов'язково відображають
точку зору редакційної колегії*

Д49 Діти – батьки – сім'я: Випуск 5. – К.: Наук. світ, 2005. – 40 с.: іл.

ISBN 966-675-384-7

Вміщені статті та методичні рекомендації, присвячені питанню виховання дітей в сучасній сім'ї.

ISBN 966-675-384-7

© CCF, 2005.

З М І С Т

ПОГЛЯД НАУКОВЦІВ НА ПРОБЛЕМУ	
<i>Т. Г. Веретенко.</i> Роль сучасного батька у підготовці юнаків до усвідомленого батьківства.....	
<i>Н. Ю. Шевченко.</i> Права дитини – права батьків.....	
<i>Н. В. Заверико, О. Г. Лещенко.</i> Умови ефективного розвитку дитини з особливими потребами в сім'ї.....	
ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА/ПЕДАГОГА	
<i>Н. В. Кошечко.</i> Спілкування при конфлікті з дитиною: прийоми партнерського діалогу без потреби психологічного захисту.....	
<i>Т. В. Журавель.</i> Застосування методу казкотерапії у профілактичній роботі.....	
ДО БАТЬКІВСЬКОЇ СКАРБНИЧКИ	
<i>І. В. Братусь.</i> Іграшка в житті дитини.....	
АВТОРИ ВИПУСКУ	
КАЗКИ ДЛЯ ДІТЕЙ (вкладка).....	

Т. Г. Веретенко

РОЛЬ СУЧАСНОГО БАТЬКА У ПІДГОТОВЦІ ЮНАКІВ ДО УСВІДОМЛЕНОГО БАТЬКІВСТВА

Народження дитини для більшості чоловіків є своєрідним переходом від однієї стадії життєвого циклу до іншої. Характеризуючи цей період як серйозне випробування, своєрідну кризу, Б.Кочубей указує на його чотири аспекти:

- матеріальний (поява додаткових витрат, перерозподіл коштів сімейного бюджету);
- часовий (час на додаткові сімейні справи, приробітки);
- сексуальний (порушення регулярності статевого життя);
- психологічний (переключення уваги чоловіка та дружини на дитину).

Після народження дітей у чоловіка і дружини з'являються нові батьківські обов'язки, найпершими з яких є піклування про фізичне, духовне, психічне здоров'я дитини, любов до неї, відданість, сердечна чуйність, уміння відчувати душевний стан сина чи доньки, увага до своїх дітей, зацікавленість їхнім життям, товаришами, стосунками з іншими людьми, навчанням, громадською роботою, запобігання поганим звичкам і вчинкам дітей.

У другій половині ХХ ст. почалася дискусія навколо проблеми батьківського інстинкту. Як турботу про нащадків трактує батьківський інстинкт К. Судаков, К. Леонгард. На думку Р.Овчарової, батьківський інстинкт, на відміну від материнського, є менш стійким, сексуально детермінованим і орієнтований на захист матері та нащадків. Біологічні основи батьківського почуття значно слабші від материнського, в ньому немає такої вродженості, й тому виникають спочатку не біологічні, а психологічні потяги: допитливість, інтерес, здивування.

У процесі підготовки юнаків до батьківства особливий інтерес викликає місце та роль чоловіка у житті вагітної дружини. Останні наукові дослідження цієї проблеми вказують на необхідність майбутньому батькові дотримуватися таких правил:

1. Створювати оптимальні умови для нормального розвитку майбутньої дитини. Варто задовольняти вагітну жінку в її проханнях (їжа), фантазіях, бажаннях.
2. Створювати атмосферу доброзичливості й чуйності, що позитивно впливає на розвиток рис характеру і міцного здоров'я майбутньої дитини.
3. Створювати затишну обстановку, оберігати вагітну дружину від усього, що могло б її образити, налякати.
4. Звільняти жінку від важкої роботи, піднімання вантажів, роботи за комп'ютером, з хімічними речовинами; допомагати уникати ситуацій, пов'язаних з ризиком падіння, травм.
5. Охороняти дружину від інфекцій і хвороб, які можуть негативно вплинути на здоров'я малюка.
6. Забороняти вагітній дружині курити, вживати алкоголь чи наркотики.

Молоді чоловіки погано уявляють собі особливості поведінки та самопочуття вагітної жінки: її втомлюваність, нудоту, підвищену нервовість, образливість, дратівливість. І тому чоловіку в цей період важливо виявляти терплячість, доброзичливість, вміння заспокоїти дружину, запевнити її, що все буде добре. Не менш важливим завданням чоловіка є створення в домі радісного настрою: цьому сприяють посмішка, спокійна музика, компліменти, ніжність, позитивні емоції, враження – все це важливо для здоров'я і матері, і майбутньої дитини.

Медики та працівники соціальних служб планування сім'ї радять майбутнім батькам оволодівати культурою тілесного спілкування: методом гаптомії (поєднання дотиків до живота матері й голосових впливів) та прийомами тілесної терапії. Все це допомагає встановити контакт дитини з батьком. Дитина отримує інформацію про батька, про те, що він її чекає, що вона є бажаною. Батьківська ласка необхідна дитині для її нормального розвитку, адже 90% усіх рецепторів, а також біологічно активні точки розташовані на шкірі. Стимулюючи шкіру, батьки сприяють розвиткові дитини, покращанню роботи її внутрішніх органів. Дослідники доводять, що батькам і дітям, які не мали цих контактів, дуже важко знайти спільну мову, налагодити емоційний контакт.

Важливим для якомога раннього контакту батька з дитиною, встановлення їх нормальних стосунків, успішного виховного впливу є присутність і участь батька у пологах. Доцільність участі батька у пологах визначається здатністю мозку новонародженого відбивати перші прояви зовнішніх подій, звуків, людських облич. Крім того, чоловік під час пологів підтримує дружину фізично і морально.

Аналізуючи роль і місце батька у вихованні дитини, психологи підкреслюють їх суперечливість у масовій свідомості. Так, серед найпоширеніших стереотипів вони виокремлюють наступні:

- функція батька полягає в тому, щоб тримати у суворому порядку і слухняності дитину;
- позиція «непотрібності батька», згідно з якою матеріально забезпечена жінка не визнає необхідності батьківського впливу на виховання дітей;
- виховання без батька призводить до психічних розладів у розвитку і поведінці дитини.

Численні дослідження проблеми ролі батька у вихованні дитини дають можливість виявити низку особливостей його впливу на формування особистості дитини. По-перше, вплив батька залежить від статі дитини. Однією з умов формування рис мужності у хлопчиків і прояву цих якостей у молодих чоловіків є турботливе ставлення батька, а також прояв ним ніжності у стосунках із сином. По-друге, вплив батька залежить від структури стосунків у сім'ї та місця, яке він у ній посідає. По-третє, виховний вплив батька обумовлюється також роллю і становищем чоловіка в суспільстві, його задоволенням своєю роботою тощо. По-четверте, роль батька не пов'язана з його біологічним батьківством: вона визначається всією системою взаємин у сім'ї та за її межами. «Щоб бути справжнім батьком дитині, необхідно тільки хотіти і вміти ним бути».

На тлі відносної вивченості материнства батьківство залишається «білою плямою». Найчастіше батьку відводиться другорядна роль у вихованні дитини в сім'ї. Так, А. Співа-

ковська вказує, що формування виховної позиції батька відстає від материнської, чоловіки усвідомлюють батьківство, коли діти вже підросли. К. Вітакер відводить батькові роль стороннього спостерігача під час вагітності дружини та догляду за немовлям. Погляди ж Й. Лангмейера та З. Матейчика підкреслюють позитивну роль батька як приклад поведінки чоловіка і джерело впевненості та авторитету.

У дослідженнях Р. Овчарової, Б. Кочубея, В. Кравця виокремлюються два узагальнених типа уявлень молоді про батьківство:

- уявлення про батьківство як про складний процес, що вимагає витрати сил, енергії, часу, фінансів;
- уявлення про батьківство як про процес, що приносить радість, щастя, задоволення, викликає інтерес.

Говорячи про соціальну роль батька, доцільно акцентувати увагу на його діях стосовно дітей. Ці дії залежать від його культури, системи цінностей, орієнтацій, етичних норм, які визначають його як особистість.

Сучасні психологічні та соціологічні дослідження доводять велике значення ролі батька в розвитку і вихованні дітей. Діти, що виховувалися без батька, часто мають занижений рівень самооцінки, вищий рівень занепокоєння, у них частіше спостерігаються невротичні симптоми. Відсутність батька негативно впливає на навчання та самоповагу дітей. Завдання батьків – навчити дітей піклуватися про старших і молодших членів сім'ї, про інших людей, навчити їх приносити радість і тепло тим, хто їх оточує.

Важливим для становлення майбутнього батька є розуміння репродуктивної функції, пов'язаної з народженням дітей. З метою підготовки юнаків до майбутнього батьківства нами були організовані та проведені такі заняття: «Батьківство»(лекція), «Щастя батьківства» (бесіда), «Золоті руки» (тренінг), «Свято батьків»(свято у мікрорайоні), «Ти + Я – починається сім'я» (вечір запитань і відповідей). Проведений цикл бесід лікаря, психолога, соціального педагога «Коли стати батьком?», «Бажана дитина», «Підготовка юнака до батьківства», «Про спадковість». Це вимагало погодження та цілеспрямованої дії представників різних соціальних інститутів: учителів, батьків, юристів, психологів, лікарів, соціальних педагогів.

Метою занять була ефективна підготовка юнаків до усвідомленого батьківства, акцентування уваги всіх фахівців на проблемах акселерації, фізичній, інтелектуальній та соціальній незрілості 15 – 17-річних юнаків, встановлений державою мінімальний 18-річний вік для вступу чоловіків до шлюбу. Особливо це має значення для здоров'я майбутньої дитини, адже фізичний розвиток організму юнака ще не закінчився, не сформовані основні функції та системи життєдіяльності. Тому для забезпечення здоров'я, повноцінного фізичного і розумового розвитку майбутніх дітей необхідно планувати їх народження у встановлений природою оптимальний для батьківства вік (жінки – 19–25, чоловіки – 23–28 років). Розглядалася проблема негативного впливу на народження дитини курива, вживання молодими людьми алкоголю, наркотичних речовин, їх впливу на репродуктивну функцію чоловіка. Як свідчать дослідження лікарів, куриво, вживання алкоголю, наркотиків негативно впливають на функції статевої системи. Ці речовини насичують отрутою усі клітини організму, вражаючи і чоловічі статеві органи.

Лікар і соціальний працівник організували відвідування юнаками інтернату, де перебувають діти з фізичними вадами, більшість з яких були народжені від батьків – алкоголіків і наркоманів. Юнаки-старшокласники після відвідування інтернату і спостереження за такими дітьми пережили сильне емоційне потрясіння. При обговоренні побаченого з лікарем вони відверто висловилися, що не вірили у трагічні наслідки дії популярних серед молоді наркотичних та алкогольних речовин на розвиток дітей. На наступних заняттях лікар і соціальний педагог підкреслили, що відсутність зовнішніх фізичних вад у народжених дітей не виключає наявності внутрішніх руйнівних процесів, які можуть призвести до психічних захворювань. У більшості випадків такі діти у дошкільному віці є постійно збудженими, вони погано сплять, усього бояться, є вередливими, неврівноваженими; у школі гірше вчаться, є неуважними, мають нерозвинену пам'ять. «Пияцтво, – стверджував ще давньогрецький філософ Гіппократ, – причина слабкості й хворобливості дітей». Наркотики є початком генетичного виродження та деградації нації.

На заняттях юнаки обговорювали проблему не контрольованості статевих інстинктів, сексу «в чистому вигляді», що ведуть до втрати духовності та здатності кохати. В.Розов зауважував: «Відомо, що діти батьків, які не дотримуються здорового способу життя, майже завжди народжуються ущербними, слабкими і фізично, і духовно. Для народження людини мало тільки однієї фізичної близькості: потрібна ще й інша – духовна близькість. Не треба приймати тваринний інстинкт розмноження за кохання.»

Такі заняття давали можливість розглянути найбільш цікаві для юнаків-старшокласників питання:

- Чи впливає вік батька на здоров'я дитини і яким чином?
- Який вік вважають оптимальним для батьківства?
- Чи існує нижня та верхня вікова межа батьківства?
- Яку дитину вважають бажаною та небажаною?
- Як планувати народження дитини?
- Як запобігти проблемам спадковості?

На підсумковому занятті з даної проблематики ми використали власні думки юнаків для створення пам'ятки юнакам, які вступають до шлюбу та свідомо готові стати батьком:

- Перш ніж вступити до шлюбу – перевіряйся у лікаря!
- Оціни фізичний стан розвитку свого організму!
- Запропонуй своїй майбутній дружині зробити те саме!
- Дотримуйся здорового способу життя!
- Якщо виявив проблеми спадковості, проконсультуйся з фахівцем.
- Пам'ятай, що на статеві клітини чоловіка, а значить, на здоров'я майбутньої дитини справляють негативний вплив алкоголь, наркотики, куриво!
- Зародження нового життя потребує абсолютного здоров'я як жінки, так і чоловіка!

Продовження роду – природне прагнення, адже без дітей зникне життя на Землі. Якщо почуття материнства носить інстинктивний характер, то почуття батьківства потребує його виховання. Можна мати доньку, сина, а щастя батьківства не пізнати. Воно виникає та кріпиться під час безпосереднього спілкування з дитиною, у повсякденних турботах

про неї. І чоловікові, як і жінці, необхідно самоствердитися у житті саме через своїх дітей. Отже, відповідальність чоловіка, батька, його обов'язок є особливим: він полягає в тому, щоб виховати та наставити нащадків свого роду.

Л.М. Толстой зізнавався, що жодна справа у світі, навіть включаючи письменництво, не захопила його так, як виховання дітей. На жаль, сучасні батьки, за нашими дослідженнями, нерідко застерігають своїх синів від турботи і негараздів, пов'язаних із появою первістка, таким чином: «Уявляєш, що тебе чекає? Недосипання, галас уночі, хвороби, постійні турботи, відсутність уваги з боку дружини, конфлікти та розлади в сім'ї. Краще зачекати з появою дитини якомога довше». Отже, сучасне виховання юнаків у батьківській сім'ї, як правило, не розкриває їм радості батьківства, повноти обов'язку, не готує до виконання цієї важливої соціальної ролі.

Розглядаючи на заняттях тему «Сім'я та діти», ми обговорювали з юнаками такі актуальні для них проблеми:

- Стан сімей та проблеми, пов'язані з вихованням дітей.
- Горе дітей чи горе від дітей?
- Виховання дітей – справа жіноча?
- Парадокси батьківства.

Активно обговорюючи ці питання разом із батьками, юнаки дійшли таких висновків:

1. Чоловіки, як правило, не беруть повноцінної участі у вихованні дітей. Не можна передбачити наслідки тієї обставини, що виховання дітей стало, переважно, жіночою справою, і цілі покоління чоловіків виховані винятково жінками – матерями, бабусями вдома, виховательками – в дитячому садку, вчительками – в школі.
2. Народження дитини змінює стиль сімейного життя і потребує виконання нової функції – розвитку та виховання дитини.
3. У різних сім'ях по-різному підходять до виховання дітей. Це залежить від того, як сприймається поява дитини батьками:
 - бажана – «дитя кохання»;
 - як засіб збереження сім'ї одним із батьків;
 - одержання «свого двійника»;
 - компенсація своїх невдач та амбіцій.
4. Щасливою та повноцінною може бути лише така сім'я, де дитина є цінною сама по собі; головне ж завдання батьків – створити умови для розкриття її фізичного, психічного та духовного потенціалу, органічно поєднуючи виконання соціальних ролей материнства та батьківства, спрямованих на проведення єдиної виховної політики у сім'ї відповідно до потреб та етапів розвитку дитини.

Новим етапом підготовки юнаків до виховної функції були тренінги, на яких необхідно було висловити своє ставлення до наступних батьківських позицій щодо виховання дитини в сім'ї:

Позиція І. «Коли у нашій сім'ї народився син, я повністю змінив своє ставлення до дружини – матері мого сина. Мені приємно дивитися на неї, коли вона турбується про сина – годує, купає, колише. А коли ми робимо це разом, я відчуваю надзвичайне задоволення від спілкування з ними, духовну близькість.»

Позиція II. «До появи дитини мій чоловік здавався мені сильним, мужнім, хоча йому було всього 20 років. А зараз він зовсім інший: дитина його мало цікавить, він весь час зайнятий роботою за комп'ютером. Навіть коли я прошу його зайняти дитину, він це робить без бажання, без задоволення. Мені докоряє, що я багато часу приділяю дитині. Зараз я в ньому не впевнена, бо він зовсім не готовий до виховання нашої дитини».

Позиція III. «Нормальне кохання, пристрасне, сповнене несподіванок можливе лише до появи дітей. Із появою дітей зникає вся романтика подружніх стосунків, ще й з'являються нові батьківські обов'язки. Життя для чоловіка стає буденним, рутинним, дозволити собі щось екстраординарне немає можливості».

Позиція IV. «Одружуючись, я не сподівався, що її син від першого шлюбу завдасть мені стільки клопоту. У ньому мене дратує все: і зовнішній вигляд, і поведінка, і його уподобання. Дружину я продовжую кохати, але буду жити з нею за умови, якщо вона віддасть свого сина на виховання матері».

Обговорюючи ці реальні ситуації, юнаки звернули увагу на те, що стиль сімейного життя змінюється разом із появою та розвитком дитини. І тільки позиція I, як відмітили юнаки, відповідає зрілій сім'ї, де ролі батька та матері органічно поєднані, що забезпечує повноцінне виховання дитини. Після обговорення цих позицій юнакам було запропоновано відповісти на такі запитання:

1. Чи були готові чоловіки виконати соціальну роль батьків?
2. Як чоловіки проявили себе у ролі батьків?
3. Ким для батька є дитина у кожному конкретному випадку?
4. Чи впливає спільне виховання дітей на подружні стосунки?

Незважаючи на твердження «діти завжди зміцнюють сім'ю», сучасні психологи та соціологи дійшли висновку, що народження дитини справляє дестабілізуючий вплив на подружні стосунки. Так, для збереження гармонійних взаємин молоде подружжя із задоволенням віддає дитину на виховання бабусям і дідусям, оскільки малюк у деяких сім'ях сприймається як завада їх кохання. Іноді чоловіки бояться появи дитини, розуміючи необхідність взяти на себе відповідальність і за дружину, і за дитину, вчитися спілкуватися з дитиною, виховувати її.

Батьківська любов, роль батька у вихованні дитини зараз є надзвичайно важливою та актуальною. Поняття «батьківська любов» інтегрує в собі батьківський обов'язок, турботу, відповідальність, зусилля, що докладаються у вихованні та навчанні дитини. Любов батька означає особливе тепло, близькість, емоційну захопленість своєю дитиною. Батько не тільки мусить сумлінно виконувати свою роль, він неодмінно має любити свою дитину. Недаремно в Європі, а останнім часом і в Україні, практикується народження дитини у присутності батька. Чоловік, перебуваючи поруч із дружиною під час пологів, гостріше переживає появу на світ своєї дитини. Психологи вважають, що емоційний стрес чоловіка здатний стати фундаментом глибокого і стійкого батьківського почуття.

На заняттях факультативу «Психологія спілкування» розглядалася проблема важливості та сили батьківської любові. Темою для обговорення стала ситуація: «Молоде подружжя, в якого все складається чудово: навчання, кар'єра, щасливий шлюб, народження дитини... Та раптом звістка: ваша дитина невиліковно хвора, вона ніколи не буде

нормальною людиною. Батькам запропонували не забирати дитину додому, а віддати у спеціалізований дитячий заклад. Подружжя не погодилося і забрало дитину додому. Дружина всю себе віддала сину, постійно відчуваючи підтримку чоловіка, його бажання допомогти їм і матеріально, і морально. Чоловік постійно приділяв увагу синові, піклувався про нього, розмовляв з ним, читав книжки, грався. На щастя, знайшлися і лікарі, які весь час допомагали батькам: їх підкорила відданість, безмежна батьківська любов молодого подружжя. Коли дружині було особливо важко, чоловік підтримував її, підбадьорював. Пройшли чотири важкі роки, з'явилися перші позитивні результати, в які навіть лікарі не могли повірити. Син підростав, почав ходити, говорити, сміятися... Це був живий доказ сили батьківської любові!»

Юнакам було запропоновано відповісти на запитання: «Як Ви вважаєте, описаний приклад – це батьківська любов, що є нормою, чи батьківський подвиг?» У ході обговорення юнаки висловили думки про занадто велике психологічне навантаження на батьків у даній ситуації, про загублену кар'єру жінки, про відсутність особистого життя молодого подружжя – все було підпорядковано лікуванню сина. Ця складна ситуація змусила старшокласників замислитися над необхідністю поєднання зусиль батьків, взаємної підтримки, великої сили віри і кохання, що привели до позитивного результату лікування. Учні вразило те, яким сильним, мужнім, відповідальним, вірним та водночас чуйним, ніжним, турботливим виявився батько, виховуючи свого хворого сина.

Таким чином, чоловічий вплив на підготовку старшокласників до усвідомленого батьківства є багатограним і визначальним у справі забезпечення виконання у майбутньому молодими чоловіками своїх батьківських функцій.

Література

1. *Витакер К.* Полночные размышления семейного терапевта. – М.: «Класс», 1998. – 134 с.
2. *Кочубей Б.Й.* Мужчина и ребёнок. – М.: Знание, 1990. – 79 с.
3. *Кравець В.П.* Гендерна педагогіка: Навч. посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
4. *Овчарова Р.В.* Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
5. *Стиваковская А.С.* Психотерапия: игра, детство, семья. – М.: Педагогика, 2000. – 217 с.

ПРАВА ДИТИНИ – ПРАВА БАТЬКІВ

Сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві.

Необхідною умовою розвитку здорової особистості є повага дорослих до прав і потреб дитини. Розглядаючи питання потреб дитини, важливо відмітити, що, по-перше, дитина швидко зростає та біологічно потребує того, що необхідно її організму. По-друге, дитина має певні потреби, як і всі люди для розвитку своєї особистості. По-третє, визначений вплив має генетична спадковість та оточуюче середовище. Кількісний та якісний показники потреб визначаються індивідуально [1, 24].

Розглянемо деякі моделі потреб дитини, що пропонуються американськими вченими [1]. Перша модель потреб дитини за Mia Kellmer Pringle [1, 25] включає любов та безпеку, новий досвід, схвалення та визнання, відповідальність. Наступна модель потреб дитини за Christine Cooper [1, 25] складається з базисної фізичної турботи (теплі стосунки, притулок, їжа, відпочинок, захист); прихильності (фізичний контакт, ніжність, захоплення, дружба, терплячість); безпеки (продовження турботи, батьківське піклування, щоденний режим, гармонійне сімейне коло); створення умов для реалізації внутрішнього потенціалу (пізнавальна мотивація, схвалення, заохочення); супроводу та контролю (прикладі щирості та поваги до інших, дисципліна, розвиток соціально схваленої поведінки); відповідальності (наприклад, формування вміння приймати рішення та отримання досвіду через помилки); незалежності (дуже важлива річ, але також погано, якщо відповідальність і незалежність є передчасними). Модель потреб дитини за Margaret Brueg [1, 25] передбачає наявність фізичних (наприклад, медичне піклування, володіння особистим майном, притулок, простір, свіже повітря та фізичні вправи, адекватні джерела фінансування, дисципліна та контроль), освітніх (наприклад, знання культури, оточуючого середовища, гра та хобі, свята, статеве виховання, базова освіта), соціальних (наприклад, друзі, групи за інтересами, членство у громаді, вияв особистості); етичних (наприклад, цінності, самоповага, можливості пізнання релігії, визначення сенсу життя) та емоційних потреб дитини (наприклад, довіра, лояльність, любов, безпека, розуміння, радість, сміх, особисте життя, індивідуальна увага, заохочення та схвалення).

Саме наявність специфічних потреб у дитини зумовили виникнення поняття «права дитини» та їх легалізацію.

Поняття «права дитини» виникло лише в ХХ ст. Це було після Другої світової війни, міжнародне співтовариство прийняло декілька правових документів, що визначали статус жителів нашої планети молодше 18 років і обов'язки держави та суспільства щодо дітей.

Права дитини – це забезпечення дитині законом можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та іншими соціальними благами й цінностями, користуватися

основними свободами у встановлених законом межах. Права дитини визначені Конвенцією ООН про права дитини, в якій проголошено, що діти мають право на особливе піклування і допомогу для повноцінного і гармонійного розвитку повинні виховуватись у сімейному оточенні, атмосфері щастя, любові та розуміння [2, с.152].

Попередній аналіз світового досвіду дає підстави виділити певні підходи до розуміння сутності прав дитини. Відповідно до національного менталітету нашої країни та сформованих тисячоліттями християнських і моральних норм ми визначаємо **два підходи до філософського розуміння прав дитини**: християнсько-моральний та психологічний [3, с. 238-240].

1. Християнсько-моральний підхід до розуміння прав дитини полягає у тісному зв'язку визначених прав дитини з загальнолюдськими, християнськими цінностями. Спільним, насамперед, є гуманне ставлення до дитини. Основною вимогою християнської моралі є любов до ближнього. При цьому в поняття любові вкладається етичний зміст. Любов – це також відповідальна поведінка стосовно іншої людини, поважне ставлення до дитини, до її почуттів та висловлювань. Це відповідальність за свої дії у відношенні до дитини. Дитина – це така ж сама людина, але поки що недостатньо самостійна, аби самій піклуватися про себе та захищати свої права. Наприклад, коли ми спілкуємося з рівними нам людьми або навіть із тими, хто вище за нас за статусом, ми більш відповідальні за свою поведінку з різних умов. Деякі додержуються особистих моральних принципів, а хтось може прогнозувати наслідки вибору відповідного типу поведінки для себе та при можливих подальших стосунках з даною людиною. Різниця у спілкуванні з дорослим і дитиною полягає в тому, що якщо наслідки поведінки з дорослими не завжди можна передбачити, то що стосується дитини – ці наслідки можуть виявитися через декілька років, тобто вони мають довготривалий часовий характер та можуть стати чинниками негативного життєвого сценарію майбутньої дорослої людини, тому їх важко передбачити.

2. Психологічний підхід до розуміння прав дитини полягає у зв'язку прав дитини з її потребами. Потреба – це стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їх активності. Педагогічне значення потреб впливає з їх ролі в розвитку особистості. Тому до бажаного результату веде тільки такий педагогічний вплив, який правильно враховує потреби дитини (тобто її права) і спрямований на виховання цих потреб через різноманітні мотиви діяльності дитини [4, с. 266]. З даної проблеми доцільно розглянути ідеї А. Маслоу та зробити порівняльний аналіз з правами дитини. Маслоу припустив, що усі потреби людини вроджені й що вони організовані в ієрархічній системі пріоритету або домінування: фізіологічні потреби; потреби безпеки та захисту; потреби належності та любові; потреби самоповаги; потреба в самоактуалізації або потреба в особистому вдосконаленні.

Домінуючі потреби (починаючи з фізіологічних) мають бути більш або менш задоволені до того як людина може усвідомити наявність і бути мотивованою потребами, що виникають на наступних етапах [5, с. 487-488]. Якщо спробуємо навести приклад із ситуації, яка зараз панує у більшості родин в Україні, то отримаємо таке. Батьки більшу частину свого часу відводять на задоволення фізіологічних потреб дитини. Оскільки

турбота забирає багато їхнього часу та енергії, то, звісно, що часу на задоволення наступних потреб дитини не завжди вистачає. Отже, у дитини виникають психологічні проблеми у дитини і як наслідок – проблеми взаємовідносин батьків і дітей.

Якщо співвіднести потреби дитини з її правами згідно з Конвенцією ООН про права дитини [6], Законом України «Про охорону дитинства» [7], можна отримати наступний результат.

Фізіологічним потребам дитини відповідають право на життя (стаття 3), право на медичну допомогу (стаття 24), право на соціальне забезпечення (стаття 26), право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку (стаття 27) та інші права.

Потреби безпеки та захисту – захист права на особисте життя, сімейне та домашнє життя дитини, її листування, на захист від наклепу та обмови (стаття 16), захист дітей від шкідливої інформації (стаття 17), захист від будь-яких форм недбалого поводження (стаття 19), захист у випадках, коли їй доручається робота, що загрожує її здоров'ю та розвитку (стаття 32), захист від незаконного вживання наркотичних та психотропних речовин (стаття 33), захист дитини від сексуального домагання (стаття 34), захист від усіх форм експлуатації (стаття 36) та інші права.

Потреби належності та любові – право виховання в сім'ї (стаття 5), право зустрічатися з іншими людьми та вступати в асоціації або створювати їх (стаття 15), жодна дитина не повинна бути скривдженою (стаття 37) та інші права.

Потреби у самоповазі та самоактуалізації – право вільно висловлювати свої погляди (стаття 12), право отримати інформацію, передавати інформацію та ідеї (стаття 13), свобода думки, сумління та релігії дитини (стаття 14), право на освіту (стаття 28), розвиток особистості, талантів, розумових та фізичних здібностей (стаття 29), право на відпочинок, дозвілля та участь у культурному і творчому житті (стаття 31) та інші.

Якщо потреби та права не реалізуються або не задовольняються, виникає безліч проблем, насамперед психологічного характеру та проблеми взаємостосунків дитини із батьками.

Стиль виховання батьків є основою взаємостосунків між батьками та дітьми, що безпосередньо створює умови для реалізації дитиною своїх прав. Домінування того чи іншого стилю виховання у сім'ї є показником дотримання батьками прав дитини. Можна провести паралель між стилями виховання та умовами для реалізації прав дитини в сім'ї.

За основу ми візьмемо класифікацію стилів сімейного виховання за Маккобі та Мартін [8, с. 58] (див. табл.).

Аналізуючи таблицю, ми бачимо, що позитивні умови для реалізації прав дитини в сім'ї можуть бути при домінуванні авторитетного (партнерського, демократичного) стилю, у деяких випадках – при ліберальному стилі. Про порушення прав дитини в сім'ї свідчить домінування авторитарного або індіферентного стилю.

З огляду на специфіку діяльності батьків щодо створення умов з реалізації прав дитини в сім'ї треба окремо зупинитися на важливих якостях особистості батьків, які безпосередньо впливають на ефективність та успішність цього процесу. Виходячи з особливостей ставлення людини до прав інших людей, можна визначити три базисні якості особистості, наявність яких є обов'язковим і необхідним підґрунтям поваги до прав дитини

(толерантність, активність, асертивність).

Стилі сімейного виховання та умови для реалізації прав дитини

Стиль батьківської поведінки	Рівень контролю й тепла	Характеристика	Умови для реалізації прав дитини
Авторитетний – Твердий контроль; заохочення спілкування та обговорення в сімейному колі правил поведінки, встановлених для дитини	Високий рівень контролю Теплі стосунки	Визнають і заохочують самостійність своїх дітей. Відкриті для спілкування та обговорення з дітьми встановлених правил поведінки; допускають зміни у своїх вимогах у розумних межах; діти чудово адаптовані, впевнені в собі, у них розвинуті самоконтроль і соціальні навички, вони добре вчаться у школі й наділені високою самооцінкою	Найбільш сприятливі умови. Рівнозначний адекватний розподіл прав та обов'язків між усіма членами родини
Авторитарний – підкорення власної поведінки жорстким правилам і нав'язування цих правил дітям; виключення дітей із процесу прийняття рішень	Високий рівень контролю. Холодні стосунки	Віддають накази і чекають, що вони будуть чітко виконані. Закриті для постійного спілкування з дітьми; встановлюють жорсткі вимоги і правила, не допускають їх обговорення, дозволяють дітям лише незначною мірою бути незалежними від них; їхні діти, як правило, замкнуті, боязкі, дратівливі: дівчатка переважно залишаються пасивними і залежними протягом підліткового та юнацького віку; хлопчики можуть стати агресивними	Несприятливі умови. Порушення прав дитини. Домінування обов'язків дитини над її правами
Ліберальний – майже повна відсутність контролю за дітьми при добрих, теплих стосунках із ними	Низький рівень контролю Теплі стосунки	Слабко чи зовсім не регламентується поведінка дітей; безумовна батьківська любов. Відкриті для спілкування з дітьми, однак комунікація має домінуюче спрямування – від дитини до батьків; батьки не встановлюють якихось обмежень; діти схильні до непокори та агресивності; при сторонніх поводять себе неадекватно та імпульсивно, не вимогливі до себе; в окремих випадках стають активними, рішучими, творчими людьми	Ситуативно сприятливі чи несприятливі умови. Домінування прав дитини над її обов'язками. Батьки не виконують своїх обов'язків щодо дитини, чим порушують деякі її права
Індиферентний – відсутність інтересу до виконання батьківських обов'язків	Низький рівень контролю. Холодні стосунки	Не встановлюють для дітей жодних обмежень; байдужі до власних дітей. Закриті для спілкування; через власні проблеми не залишається	Найбільш несприятливі умови. Права дитини порушуються через невиконання

		часу для виховання дітей; якщо байдужість батьків поєднується з ворожістю, дитина дає волю своїм найбільш руйнівним імпульсам і схильна до деліквентної поведінки	батьківських обов'язків
--	--	---	-------------------------

1. **Толерантність** розглядається як терпимість батьків до думок, почуттів і поглядів дитини, як сприйняття та прийняття дитини такою, якою вона є. Ця якість проявляється тоді, коли батьки дозволяють дитині робити свої власні помилки, обирати те, що є найкращим для дитини, а не для батьків на їх думку.

Важливими складовими толерантності як складної соціально-педагогічної категорії можна вважати педагогічну етику й такт, які в дійсності виражаються дуже різнобічно і є наслідком глибини й розвиненості психолого-педагогічного мислення, вольової підготовки, загальної культури батьків. Етичні норми втілюються в індивідуальній діяльності батьків, в їх толерантності, що характеризується гнучкістю й обґрунтованістю застосування засобів, прийомів і форм взаємодії з дітьми, вдумливим, уважним підходом до запитів та інтересів дітей, неквапливістю й домірністю висновків в їх оцінці.

2. **Суспільна та особистісна активність** батьків розглядається як здатність батьків до творчості, вольових актів, спілкування з дитиною; це постійне прагнення батьків до самовдосконалення своєї особистості, підвищення рівня педагогічної культури, що сприяє створенню належних умов для реалізації дитиною своїх прав у сім'ї, покращує і підвищує рівень виконання батьками своїх прав та обов'язків по відношенню до дитини. Суспільна активність проявляється в активному ставленні батьків до життя суспільства, в якому вони виступають як ініціативні носії та провідники норм, принципів та ідеалів суспільства. Це складна морально-вольова якість особистості, яка передбачає наявність інтересу, відповідальність по відношенню до прав дитини, вимогливість до себе та готовність виконувати батьківські обов'язки.

3. **Асертивність** (впевненість у собі) виражається у задоволенні своїх потреб, інтересів, бажань і є однією з природжених властивостей, яка притаманна будь-якому живому організму. Асертивність передбачає, що батьки знають, чого вони бажають і чого не бажають у конкретній ситуації, можуть це чітко сформулювати – без страху, невпевненості, напруження, іронії, сарказму та інших форм нападу на протилежну сторону. Батьки, які ведуть себе асертивно, діють не на шкоду комусь, утверджують права інших людей, але при цьому не дозволяють обмежувати себе. Якщо інтереси зіткнулися, такі батьки здатні домовитися і знайти компромісне рішення, що задовольнить обидві сторони. Асертивність як якість особистості визначає не тільки особливості поведінки, а й адекватний емоційний стан. Наявність цієї якості у батьків передбачає, що вони мають певну думку щодо себе й свою поведінку, оцінюють себе реалістично, а це добра основа для набуття будь-якої навички, необхідної в контактах із дитиною. Коли батьки знають свої права, вміють визначати свої власні потреби та відстоювати їх, тоді вони є спроможними навчити цьому дітей та з повагою ставитися до їх прав.

Отже, для того аби діти знали та вміли захищати свої права, їм потрібен приклад батьків, які є джерелом інформації та зразком моделі поведінки в будь-яких ситуаціях, що стосуються прав людини. Наскільки батьки обізнані у своїх правах, здатні визначити свої

потреби та бажання, уміють розпізнавати ситуацію порушення власних прав і прав інших, володіють навичками конструктивного захисту своїх прав, настільки й дитина зуміє бути повноцінним суб'єктом правових відносин.

Література

1. *Social Work with Children & Families. Getting into Practice.* Ian Butler and Gwenda Roberts. – London and Briston, Pennsylvania: Jessica Kingsley Publishers, 1997. – 287 p.
2. *Словник-довідник для соціальних педагогів та соціальних працівників /* За заг. ред. А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000. – 260 с.
3. *Шевченко Н.Ю.* Соціально-філософські аспекти прав дитини // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – 2003. – №7(63) липень. – С. 232-240.
4. *Український педагогічний словник /* Сост. С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. *Хьелл Л., Зиглер Д.* Теории личности – СПб: Питер, 2000. – 608 с.
6. *Конвенція о правах ребенка /* Детский фонд ООН. – Unicef: Детский фонд ООН – 20 с.
7. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України.* – 2002. – №3: Законодавство України про сім'ю. – 384 с.
8. *Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади: Методичні матеріали до тренінгу /* За заг. ред. Г.М. Лактіонової. – К.: Наук. світ, 2004. – 86 с.

УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В СІМ'Ї

Народження дитини в сім'ї – це завжди щастя для батьків. Уявляючи свого малюка в майбутньому, батьки мріють про те, як він буде розвиватися, ким виросте, який життєвий шлях обере. Але факт народження в сім'ї дитини з особливими потребами перекреслює мрію мати здорову, красиву та щасливу дитину. Батьки опиняються в ситуації постійного емоційного напруження, безпорадності, тривоги, оскільки ще не знають що робити і як взаємодіяти з такою дитиною. Вони потребують, насамперед, інформаційної та психологічної підтримки з боку фахівців, родичів і батьків зі схожими проблемами.

Спочатку визначимо, хто такі діти з особливими потребами. В Законі України «Про охорону дитинства» так визначається поняття «дитина-інвалід»: – «це дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту». На сьогоднішній день в українському суспільстві дітей з особливими потребами називають дітьми-інвалідами, і сприймають лише їх вади та недоліки, зовсім не акцентуючи увагу на почуттях, уміннях, здібностях дитини. Визначення ж «дитина з особливими потребами» вказує на суб'єктність дитини, включеність її до суспільства, в якому вона проживає, рівність її прав разом з іншими дітьми. У зв'язку з цим ми пропонуємо замість терміна «дитина-інвалід» використовувати поняття «дитина з особливими потребами».

Сім'я, що виховує дитину з особливими потребами, стикається з певними труднощами в процесі її навчання і виховання. Механізм взаємодії з особливою дитиною має свою специфіку, і ефективність даного процесу значною мірою залежить від ставлення батьків, сприйняття ними своєї дитини. Адже діти взагалі дуже чутливі, а особливі діти відразу відчувають реальне ставлення оточуючих до них. Отже, виховуючи в сім'ї дитину з особливими потребами, батькам необхідно пам'ятати наступне:

- не можна допускати на заняттях з дитиною нетерплячості, поспішності роздратованості. Для спілкування з дитиною варто обрати такий час, коли вона перебуває в гарному настрої, а ви нікуди не поспішаєте; пожвавлуйте ці заняття іграми, жартами;
- треба любити та поважати свою дитину: тільки тоді, коли дитина відчуває, що її люблять, поважають, турбуються про неї й вірять у неї, вона починає довіряти дорослим, слухати їх, учитись у них, приймати ті обмеження, які вони накладають на її поведінку і розуміти, що це в її інтересах і не є виявом дискримінації та приниження. Дитина, яку люблять, вчиться любити у відповідь, прагне розкрити усе найкраще, що є в її душі;
- важливо робити акценти на здібностях дитини або на їх відсутності, а не на недоліках;
- необхідно радіти успіхам дитини, милуватись усім, що є в ній гарним: адже коли дитина відчуває, що її гарні вчинки радують батьків чи інших дорослих, що вони

помічають її успіхи та розділяють її радість, у дитини формується бажання і далі так жити; у протилежному випадку вона може знеохотитись або намагатися привернути увагу дорослих своїми негативними вчинками;

- варто підтримувати нормальні взаємостосунки, не з'ясовувати їх у присутності дитини, особливо з приводу її інвалідності чи проблем, пов'язаних із цим;
- важливо навчитися бути прикладом для дитини: дитина вчиться не стільки через повчання дорослих, скільки через їх наслідування; живі приклади людяності, доброти, любові, мудрості, мужності не замінять жодної проповіді та повчання, бо «справжній учитель учить не словами, але своїм життям»;
- треба поважати дитину, сприймати її такою, якою вона є;
- доцільно надавати дитині можливість вибору (в їжі, одязі, іграшках, ЗМІ тощо);
- не варто позбавляти дитину самостійності, адже це для неї є дуже значущим (наскільки дитина є самостійною сьогодні, настільки вона буде вільною і щасливою завтра);
- важливо надавати дитині необхідну свободу для самовиявлення: дитина потребує свободи, як повітря, для того аби випробувати себе, відчути свої сили і свою здатність самостійно справлятися з труднощами життя, долати перешкоди – це стає джерелом її самостійності, ініціативності, віри в себе;
- доцільно ставити необхідні обмеження свободи та бажань дитини – для того щоб почувати себе безпечно в цьому світі, дитина має відчувати мудрий контроль з боку дорослих: у віці, коли вона сама ще не має контролю над власною поведінкою і не завжди може усвідомлювати й передбачати всі її наслідки, вона мусить відчувати, що є хтось, хто ставить чіткі обмеження її бажанням і гарантує їх дотримання. Це допомагає дитині сформувати навички самоконтролю, вчить її приймати обмеження життя та розуміти і поважати потреби інших людей;
- не варто піддаватися всім примхам і вимогам дитини;
- не треба постійно боятися за її життя;
- не варто вимагати від неї те, що вона не здатна зробити;
- необхідно приймати допомогу з боку інших людей у тому числі фахівців, батьків, які мають певний досвід.

Процес цілеспрямованої взаємодії батьків із малюком починається з оцінювання розвитку дитини шляхом спостереження за нею, складання переліку тих умінь, які у неї сформовані. Оцінка рівня розвитку дитини з особливими потребами дає можливість розкрити сильні та слабкі сторони її особистості.

Спеціалісти Університету Макуері (Сідней), що створили Програму ранньої педагогічної допомоги дітям із відхиленнями в розвитку «Маленькі сходинки», склали Перелік умінь, що визначають розвиток дитини (далі ПУВРД). ПУВРД дозволяє слідкувати за успіхами дитини, допомагає контролювати вірність вибору цілей і завдань у процесі її розвитку; вказує на те, коли і які зміни необхідно внести у хід навчання; визначає досягнення малюка.

ПУВРД охоплює чотири перевірочні таблиці різних сфер розвитку дитини. До них належать:

- загальна моторика – рухлива діяльність, зумовлена роботою крупних м'язів, тонка

моторика – рухлива діяльність, зумовлена роботою дрібних м'язів руки, яка потребує активної зорово-моторної координації, сюди ж включено формування у дитини понять, необхідних для оволодіння навчальними навичками;

- сприйняття мовлення – розуміння дитиною того, що їй говорять;
- самообслуговування та соціальні навички – здатність самостійно задовольняти свої базові потреби та вміння взаємодіяти з оточуючими.

Проведення оцінки поточного рівня розвитку дитини з особливими потребами необхідно планувати таким чином, щоб з'ясувати розвиненість усіх груп умінь, які відповідають її віковому рівню. Наприклад, при діагностиці ступеня розвитку дитини трьох років необхідно обов'язково спиратися на вміння, властиві дітям у трирічному віці.

Головне правило, якого необхідно дотримуватись оцінюючи будь-яку групу умінь, таке: «виявлення ступеня розвинутої малюка необхідно проводити до тих пір, доки ви не дійдете до того вміння, що викликає у нього труднощі» [5, с. 44]. Саме це вміння і треба розвивати.

З'ясування рівня розвитку дитини з особливими потребами необхідно проводити кожні 6-10 місяців, залежно від конкретної дитини. Дитина, навчання якої, через відхилення в розвитку, проходить повільніше, краще засвоює необхідні вміння, якщо виконувати одну й ту саму дію частіше, повторювати її декілька разів. На відміну від своїх однолітків, які можуть засвоїти нову навичку одразу, малюк з аномалією розвитку, щоб досягти того ж, мусить зробити декілька маленьких кроків, здолати декілька «маленьких сходинок». Тому необхідно особливо чітко уявляти стадії засвоєння умінь, які проходить така дитина, а також їх послідовність.

По-перше, при навчанні дитини з особливими потребами важливо встановити індивідуальні цілі навчання. При складанні плану навчання для дитини необхідно звертати увагу на те, що він має складатися з невеликої кількості необхідних дитині умінь, які вона здатна зараз сприйняти. Наприклад, без сторонньої допомоги піднятися сходами, скласти пірамідку з 6 кубиків, самостійно їсти ложкою.

По-друге, в процесі спілкування з дитиною батькам доцільно проводити спостереження за різними функціональними сферами її розвитку. На основі спостереження потрібно визначати короткотермінові та довготермінові цілі корекції порушень. Наприклад, довгострокова мета – навчити дитину їздити на велосипеді, короткострокові цілі: розвинути вміння усаджуватись на сидіння велосипеда, тримати руль, крутити педалі.

По-третє, необхідно скласти ігрові завдання з метою розвитку тих умінь, що відповідають індивідуальності дитини.

Варто звернути увагу на два способи формулювання завдань. Перший: малюк знає, що м'яч сховали під перегорнутою чашкою. Другий: малюк піднімає чашку, щоб знайти м'ячик.

Друге формулювання завдання є більш конкретним, надає більше інформації. Тому результати роботи залежать від чіткості поставлених завдань.

Здійснюючи дослідження, особливу увагу важливо звертати на 9 функціональних сфер розвитку дитини з особливими потребами [2, с.71-72], проблеми в яких будуть

враховані при складанні плану навчання.

Імітація. Здатність до імітації є передумовою для всіх природних навчальних і виховних процесів, тому формування імітаційних здібностей – важливий елемент у розвитку дитини.

Сприйняття. Недорозвиненість різних структур мозку, мозочка у дітей з особливими потребами впливає на всі види сприйняття: візуальне (позначається на лобній зоні), тактильне, аудитивне, вестибулярне (за їх розвиток відповідає тім'яна зона мозку), кінестетичне (пов'язане із діяльністю мозочка). Тому необхідно адекватно використовувати сенсорні органи при спілкуванні з такою дитиною, так само як будь-яку іншу здатність.

Загальна моторика. Навчання навичкам володіння тіла – важливий чинник у процесі розвитку дітей з обмеженнями, в яких часто зустрічаються такі недоліки, як недостатня точність рухів, їх повільність, погано розвинене почуття рівноваги, відсутність координації процесів планування та виконання рушійного акту[6, с.33].

Тонка моторика. Достатнє володіння рухами пальців і рук – суттєва передумова для набуття багатьох побутових навичок, також навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності – відтворення системи знаків.

Координація очей та рук – ці «навички тісно пов'язані зі сприйняттям. Черкання олівцем на папері – це тонко-моторна справа, а для малювання людини вже підключається сприйняття, тобто – це завдання на координацію очей та рук.

Пізнавальна діяльність – процес формування категорій та їх сполучень, розуміння символічного значення слів.

Мова у дітей з проблемами характеризується загальною недорозвиненістю. У зв'язку з цим використовують «вправи по вимові простих звуків; вправи по написанню складів та їх промовлянню, вправи по формулюванню коротких речень [3, 72].

Функції самообслуговування: прийом їжі, користування туалетом, одягання, роздягання. Подібні вправи мають бути включені у щоденне тренування вдома.

Соціальні вміння. Здатність налагоджувати контакти (зоровий, тактильний, мовленнєвий), брати участь у груповій взаємодії.

Отже, індивідуальний план навчання дитини з особливими потребами складається із вправ, що структуровані та охоплюють певні недоліки у всіх сферах розвитку.

Розглянемо механізм навчання дитини з особливими потребами. Незалежно від умов, в яких проводиться навчання, його принципи залишаються багато в чому незмінними.

Австралійські вчені [4, с. 72] розрізняють три стадії процесу навчання:

1. Що треба робити до того, як дитина почне виконувати завдання.
2. Що слід робити під час виконання завдання.
3. Що доцільно робити після виконання завдання.

Кожну стадію цього процесу можна планувати та в разі необхідності змінювати, аби дитині легше було засвоїти певні навички. Спрощено процес навчання має протікати таким чином:

- Дитині необхідно пояснювати, що вона повинна робити.
- Якщо необхідно, варто допомогти їй у цьому.
- Треба дати дитині зрозуміти, що вона зробила це добре.

Що пропонується робити до того, як дитина спробує виконати завдання? Треба

звернути її увагу на завдання, дати їй вказівку. Якщо словесної вказівки недостатньо, можна застосувати демонстрацію (показати, як треба робити).

Що необхідно робити в той час, коли малюк намагається виконати вказівку? Варто навчити дитину виконувати вказівки настільки добре, щоб їй не була потрібна допомога. Коли дитина лише починає опановувати навичку, їй потрібна допомога. Можна допомогти їй словами та/або діями:

- 1) пояснити докладніше, що і як потрібно зробити, дати словесну підказку;
- 2) коли дитина лише починає засвоювати певну навичку, дуже корисною є фізична допомога.
- 3) з урахуванням особливостей завдання та дитини доцільно пристосувати матеріали, що використовуються, або знайти простіші.

Що робити після того, як дитина намагається виконати вказівку? Тут треба застосувати заохочення – дати зрозуміти дитині, що вона вчиняє вірно – і зробити це таким чином, який їй приємний, тоді в неї виникне бажання продовжити свої спроби.

Можна назвати різні методи заохочення: похвала, фізичний контакт (маленькі діти люблять, коли їх обіймають, цілують, гладять), талончики (знаки, що можна зберегти, а потім замінити на будь-яке особливе заохочення), пригощання.

Сприяння розвитку дитини з особливими потребами здійснюється шляхом застосування різноманітних методів. Метод М.Монтессорі ґрунтується на спостереженні за дитиною у природних умовах та сприйманні її такою, якою вона є. Основний принцип методу М.Монтессорі: націлити дитину на самонавчання. Девіз методу М.Монтессорі: «Допоможи мені зробити це самому». Дитина вчиться, в основному, самостійно за допомогою спеціально розробленого оточуючого середовища – Монтессорі-матеріалів, створення певного сприятливого клімату.

Отже, у центрі всієї системи знаходиться дитина. Навколо неї створюється спеціальне середовище, в якому вона живе та навчається самостійно. У цьому середовищі дитина удосконалює свій фізичний стан, формує моторні та сенсорні навички, що відповідають віку, набуває життєвого досвіду, вчиться впорядковувати і зіставляти різні предмети та явища, набуває знань на своєму досвіді. Вчитель же спостерігає за дитиною, допомагає їй, коли це потрібно.

Ігри М.Монтессорі містять матеріали з сенсорики, практичного життя, математики, з розвитку мови, письма та читання. Однак, в першу чергу, такі ігри спрямовані на розвиток образного мислення. В них дитина навчається приблизно оцінювати кількість та об'єм предметів незалежно від форми, що вони приймають. А маніпуляції з дрібними предметами розвивають когнітивну карту мозку малюка. М.Монтессорі добирає вправи у практичному житті, частина яких виходить із щоденних домашніх справ.

Застосування методу Ф.Афольтера дозволяє здійснювати розвиток дітей з порушенням сприймання через «передачу їм тактильних відчуттів. Дитина вчиться відчувати й торкатися оточуючих предметів. При цьому можна використовувати предмети, тканини, іграшки з різною поверхнею: гладкою, пухнастою, м'якою, шершавою, твердою. Процес підтримки проходить у формі тілесного ведення дитини людиною, якій вона довіряє [1, с. 211]». Сприймаючи різні речі, дитина пізнає навколишній світ і вчиться орієнтуватися в ньому.

Основний зміст методу Ф.Афольтера такий: якщо дитина виявляє до чогось цікавість, то цим вона і буде займатися. Для цього, на вибір дитини, ставлять на стіл різноманітні предмети: цвяхи, дошку, молоток, циліндр, пісок, тарілки, ложку, воду, гіпс, ніж, фрукти або овочі. За допомогою даних предметів можна зробити різні речі: зліпок долоні з гіпсу, щось збудувати або порізати та приготувати салат з овочів та фруктів. Малюк має сидіти на колінах матері або батька, які допомагають йому зробити те, чого він прагне, таким чином: рука дорослого знаходиться на руці дитини і координує її рухи. Як тільки дитина зрозуміла особливості виконання дій, можна дати їй самостійно відчутти предмети та виконати певну дію з ними.

Метод «базальної (тілесної) стимуляції» (за А.Фреліхом) дозволяє дитині сприймати первинні подразники, що мають дуже просту структуру. Вони не потребують попереднього досвіду чи знань і виступають основою для сприйняття більш складних подразників. Прикладом тілесної стимуляції є проведення масажу рук, ніг, тіла або здійснення водних процедур (гідромасажу) з використанням аромамасел. Пропонуючи дитині певні подразники, дорослий стимулює її. Кількість, вид і тривалість подразників спершу визначається дорослим і варіюється відповідно до реакцій дитини. Якщо дитині ці заходи подобаються, їх можна повторювати.

Базальна стимуляція означає те, що дитині створюють умови для елементарного навчання. Дорослий надає їй різні подразники (звукові, зорові, смакові, нюхові), які дитина не може сприймати сама у зв'язку з порушенням чи відсутністю необхідного обсягу рушійної активності. Так дитина вчиться здобувати досвід сприйняття і концентруватися на тому, що відбувається [1, с. 211].

Зберігати інформацію про всі аспекти розвитку малюка необхідно шляхом ведення записів. Інформація, що зберігатиметься у щоденнику, допоможе вирішити, коли і як треба змінювати план навчання малюка. Можна визначити наступне правило ведення записів. Ретельно сформулювати завдання та проставляти поряд з ним будь-які знаки кожного разу, коли малюк намагається його виконати:

- «+» означає, що малюк виконав завдання так, як і було треба (йому ніхто не надавав ніякої допомоги, окрім тієї, що була вказана в завданні);
- «А» означає, що малюк виконав завдання, скориставшись чимось допомогою (додатково до того виду допомоги, який був згаданий в завданні);
- « – « означає, що малюк не зміг або не став виконувати завдання [5,75].

За один раз потрібно робити не менше п'яти спроб.

Уміння	Дата				Примітки
	12.11.2005	22.11.2005	20.12.2005	
Уміння	12.11.2005	22.11.2005	20.12.2005	
Ставити червоні чашечки на тарілочки відповідного кольору	--- А А	- А А А А		А А + + +	
Нанизувати 6 великих бусин на нитку з голкою	- А А А А	А А А А +		А + + + +	

Самостійно зав'язувати шнурки	-----	--- А А		А А А А А	
-------------------------------	-------	---------	--	-----------	--

Навичку, яку дитина навчилася виконувати самостійно, треба час від часу повторювати, з метою закріплення і вдосконалення.

На основі спостережень за виконанням малюком завдань, що записані в щоденнику, батьки аналізують результати процесу навчання: наскільки реальні цілі були встановлені, яким чином протікав процес навчання дитини, чим супроводжувався, які результати було отримано. Після проведення аналізу можна внести корективи до плану розвитку дитини з особливими потребами.

Отже, варто розуміти, що батьки – це основні люди в житті дитини з особливими потребами, і саме від них залежить рівень її розвитку, її успіхи та адаптація в житті. Чим раніше дорослі почнуть розвивати особливу дитину, тим більше вмінь вона зможе засвоїти.

В процесі виховання батьки повинні навчати дитину необхідним навичкам спілкування, загальної моторики, тонкої моторики, пізнавальної діяльності, сприйняття мови, самообслуговування та соціальних навичок.

Таким чином, батьки, котрі мають дитину з особливими потребами, свої зусилля мусять спрямовувати на те, щоб створити для дитини можливість учитися, відкривати світ, пізнавати життя; вони повинні ділитися з нею власним досвідом, передавати їй свої знання, вміння; навчати тих самих навичок, що й батьки здорових дітей; навчити свою дитину альтернативним способам спілкування; формувати вміння, що допоможуть подолати стрес; розвивати зорове, слухове, дотикове й нюхове сприйняття; прищеплювати навички самообслуговування; створити середовище емоційної безпеки, оскільки дитина має виховуватись в атмосфері любові та добрих стосунків між усіма членами сім'ї.

Література

1. *Блемерс В., Виш Ф.–Г.* Побуждай, но не принуждай. – Запорозьке: ИПК «Запорозьке», 2003. – 312 с.
2. *Грибинюк Т.И., Тарасенко В.И.* Основные принципы составления индивидуальной психокоррекционной программы развития ребенка, больного ранним детским аутизмом // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2003. – № 3. – С.70-81.
3. *Ілляшенко Т.Д.* Формування у дітей передумов засвоєння навичок письма і читання // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 1. – С.71-74.
4. *Лебединская К.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М.* Дети с нарушениями общения. – М.: Просвещение, 1989. – 182 с.
5. *Маленькие ступеньки: Программа ранней педагогической помощи детям с отклонениями в развитии: В 8 кн.* – М.: Ассоциация Даун Синдром, 2001. – Кн. 2: Индивидуальная программа ребенка. – 128 с.
6. *Шмаргун В.М.* Руховий тренінг для дітей з затримками психічного розвитку // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 2-3. – С.33-37.

Н. В. Кошечко

СПІЛКУВАННЯ ПРИ КОНФЛІКТІ З ДИТИНОЮ: ПРИЙОМИ ПАРТНЕРСЬКОГО ДІАЛОГУ БЕЗ ПОТРЕБИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ

Дитинство – це гігантський айсберг, лише незначна частина його знаходиться над водою, а весь могутній стрижень майбутньої особистості до певного часу прихований від очей оточуючих. Він формується поступово, багато в чому визначаючи майбутні сподівання, надії, долю особистості.

У дошкільний період дитина проходить великий шлях власного психічного розвитку, засвоюючи майже половину тих знань, умінь, навичок, яких людина здатна набути протягом життя.

Світ дитинства не менш складний, ніж будова галактик. Наша пам'ять про дитинство не доносить до зрілої людини значущості й наповненості кожного дня. Згадується не зміст пережитого, не дивна для дорослого швидкість засвоєння, а краса навколишнього світу, щедрість барв і багатство звуків. Дитинство з роками все більш ідеалізується і назавжди залишається найдорожчим спогадом, радісним і світлим.

Які б об'єктивні складнощі не виникали в ранньому віці, пам'ять зберігає яскравість вражень і чистоту думок. Невже ж дитинство є безконфліктним? Звичайно, ні. Як зазначають корифеї вітчизняної психологічної науки, безконфліктне не дитинство, а наші спогади про нього [4; 5]. Пам'ять безжалісно перероблює будь-яку інформацію, що містить протиріччя, перекроює зміст у відповідності з кожним новим етапом розвитку особистості. А якщо конфлікти і згадуються, то, частіше, у вигляді курйозів, смішних непорозумінь. Протиріччя ж, які затягнулися на місяці й роки, трактуються як поверхневі, зовнішні, що легко розв'язуються.

Але дитинство – не тиха гавань, а епіцентр життєвих бурь, сукупність різноманітних ситуацій, постійних виникаючих протиріч. Індивідуальна історія особистісних протиріч – це, власне, психологічна внутрішня закономірність плюс формуючий вплив соціального середовища. Життєві колізії дитинства пояснюються через аналіз зовнішніх конфліктів і факторів засвоєння дитиною різноманітного життєвого досвіду.

Актуальною проблемою для українського суспільства в особі батьків, спеціалістів-педагогів, громадськості є не тільки загальне глобальне питання про те, до якої міри є щасливим дитинство сучасних підростаючих поколінь та як його таким зробити, і наскільки ефективно дорослі піклуються про дітей, а й, що є більш суттєвим, якою особистістю – конструктивною, гармонійною, успішною чи деструктивною – стає молода людина, який позитивний чи негативний досвід міжособистісних стосунків, спілкування, розв'язання конфліктів, соціальної поведінки вона засвоює. Адже все це, переломлюючись через призму індивідуальних властивостей особистості (темперамент, характер, самооцінку і т.д.), програмує її долю у майбутньому.

Опинившись у складній ситуації, під «обстрілом» суперечливих вимог, прагнучи догодити всім, дитина виносить новий досвід поведінки, поступово знаходить не відомі їй раніше форми виходу із конфліктної ситуації. Страждаючи, дитина дорослішає, зовнішні складності стають внутрішніми, щоб потім «повернутися» назовні, на новому, більш високому рівні розвитку.

Значною мірою дорослі несуть відповідальність за такі, часто неприємні, переживання. Закономірно, що фахівців хвилює питання: «Як закласти позитивну тенденцію у програму розвитку особистості? Як ефективно спілкуватися, щоб почути її, адекватно розуміти та як отримувати таку реакцію та взаємодію, що ґрунтується на співробітництві, партнерських, довірливих стосунках, взаємоповазі? Яким чином досягти бажаного результату у вихованні?» Завдання автора статті – дати відповідь на ці та інші подібні запитання.

Відомо, що система спрямованих виховних впливів – не єдине джерело конфліктів. Великий їх обсяг і поширення спричиняють ненавмисні, спонтанні конфлікти. Внутрішній ритм суперечливого розвитку людини виникає не відразу, він не заданий генотипно, а складається поступово. Г.Костюк стверджує, що джерелом розвитку особистості є внутрішні протиріччя, які виникають у процесі активного пізнання дитиною оточуючого світу. Коли прагнення стають сильнішими за їх реальні можливості, протиріччя, що існували в прихованому вигляді, знаходять вихід у стрибку. Вони спонукають дитину до засвоєння нових способів поведінки, які б відповідали потребам, що поступово сформувалися. Отож, **конфлікт** є зіткненням протилежно спрямованих, не сумісних одна з одною тенденцій, протиріч, плід непорозумінь, помилок, особистісних індивідуальних якостей, розбіжностей у бажаннях та інтересах окремих людей або однієї особистості, а також протиріччя між потребами і можливостями індивіда [10]. Ефективне спілкування в конфліктній ситуації є тією чарівною паличкою, тим досконалим інструментом, методом, завдяки якому спірна, негативно забарвлена проблема перетворюється на можливість особистісного зростання, прогресу. Потрібно тільки оволодіти прийомами діалогічного спілкування, детально відпрацювати навички активного слухання, постійно вправляючись у них, перетворюючи їх на вміння. Адже цінним є те знання, яке ми використовуємо, яке є перевіреним і яке завжди приносить нам користь. Цим пояснюється феномен великої кількості психолого-педагогічної літератури й у той же час низької обізнаності батьків у проблемах виховання дітей. На жаль, мало хто з батьків цікавиться подібною літературою, однак навіть ті, хто з нею знайомі, не користуються набутими навичками. В такій ситуації автор убачає вихід у застосуванні методу активного психологічного втручання – соціально-психологічного тренінгу для батьків за означеною проблемою. Метод тренінгу формує у батьків здатність розв'язувати в позитивному ключі будь-яку, навіть дуже гостру та болючу, ситуацію. Головне гасло – бути уважними і спостережливим, виносити користь із того, що приносить кожний день, іншими словами, варто працювати скрупульозно, постійно, цілеспрямовано, систематично аналізуючи свої вчинки. Важливою у даному процесі є позитивна установка особистості, що реалізується у чіткому логічному причинно-наслідковому ланцюзі: мислити позитивно – бачити позитивне – висловлюватися позитивно.

Потрібно підкреслити, що ключовим елементом, головною ланкою, пусковим механізмом у даному зв'язку є позитивне мислення, яке ми, як батьки, можемо і мусимо контролювати з метою збереження психічного здоров'я нашої дитини.

Особливої уваги в міжособистісних конфліктах заслуговують певні установки, зокрема: *«Людина – сума свого минулого досвіду»*, як казав У.Фолкнер. Минулий досвід спонукає людину реагувати на будь-яку подію певним чином. Мова йде про дії, зумовлені установкою. Вони проявляються у звичних судженнях, уявленнях, учинках. Д.Узнадзе наголошував: *«Окрім свідомих процесів у людині твориться ще дещо, що саме по собі не є змістом свідомості, але визначає її в значній мірі, лежить в основі всіх відомих процесів. Це – установка»* [12].

Виховання і самовиховання часто зводяться до формування установок, корисних для оточуючих. Будь-яка установка – це емоційно забарвлене переконання, пов'язане з деяким об'єктом. Причиною конфліктів часто є негативні установки. Людина, яка відчуває неприязність до кого-небудь, завжди має замислитися над тим, чи є на це об'єктивні причини. Адже, за словами Б.Аристова: *«На кожную одну хвилину конфлікту через грубощі, невміння спілкуватися припадає 20 хвилин наступних переживань»* [12].

Враховуючи зазначені чинники, можна зробити висновок, що ефективність розв'язання батьками конфліктних ситуацій в стосунках з дитиною залежатиме не лише від характеру дитини, специфіки механізмів її психологічного захисту у конфліктних відносинах, а й від рівня психолого-педагогічної майстерності батьків.

В уяві людей конфлікт, як правило, асоціюється з агресією, загрозою, суперечками і ворогуванням. А отже, існує думка, що конфлікт – завжди небажаним явищем, його необхідно уникати, одразу ж розв'язувати. Автори, котрі належать до школи наукового управління, адміністративної школи розробили механізми, які усувають умови, що сприяють появі конфліктів. Вони знаходять доказ на користь цієї ідеї в тому, що зіткнення думок має лише руйнівну дію і не несе нічого доброго жодній із сторін [9]. Більшість людей прагнуть уникати конфліктних відносин, не говорити про них, не виявляти, їх доки це можливо. Вони звикли думати, що болі й печалі потрібно уникати за будь-яких обставин. І мало хто з них замислюється над негативними наслідками подібного способу мислення. А це є дуже важливою насуцною проблемою. Наприклад, лікар І.Ольбріхт вважає: *«За психосоматичними захворюваннями завжди стоять нерозв'язані конфлікти, почуття провини, безвиході, не здійснені бажання і почуття, яким не було дано виходу»* [8]. Люди свідомо їх стримують. Багатьох ще в дитинстві відучили виявляти такі емоції, як роздратування, гнів, агресивність, показувати своє розчарування або сум – це вважалося некультурним, так само як і проявляти свій страх. Ми все життя тренуємо своє вміння не дозволяти страху спливати на поверхню. Але навіть якщо робити вигляд, що якихось почуттів немає, вони нікуди не зникають безслідно, і організм реагує на них певним чином: страх, наприклад, викликає серцебиття. Якщо ми усвідомлюємо, що відчуваємо страх, серцебиття припиняється, якщо ж намагаємося стримувати прояви страху, то розвивається тахікардія.

Існує ще одна думка щодо ролі конфліктів. Її дотримуються автори школи «людських відносин». Вони вважають, що конфліктів можна і потрібно уникати. Ці фахівці визнають можливість виникнення протиріч між цілями окремих осіб, але розглядають конфлікт як ознаку неефективної діяльності організації й поганого управління. Гарні взаємовідносини можуть запобігти конфлікту та навіть умов для його виникнення [9].

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що конфлікти існували і будуть існувати. Вони – невід'ємна частина людських взаємовідносин. І виникають конфлікти

через несхожість людей, їх характерів, учинків, уявлень, почуттів. Важливо також враховувати, що люди мають різний життєвий досвід, світогляд, темперамент. Все це дуже тісно переплітається з самооцінкою особистості. Указані розбіжності накладають свій відбиток на оцінки і думки людей, інколи породжуючи протистояння, яке часто супроводжується емоційним збудженням і набуває рис конфлікту. В деяких випадках зіткнення оцінок і думок стає таким запеклим, що інтереси справи відсуваються на другий план, а боротьба стає самоціллю. А якщо це стосується взаємин дорослих із дитиною? Тут може головним стати питання батьківської влади, психологічного пригнічення малюка, ігнорування вияву дитиною вільного вибору, пресинг авторитету батьків. Дуже знайома ситуація!

Звісно, конфлікти не завжди мають позитивний характер. У деяких випадках вони заважають задоволенню потреб окремих осіб і навіть колективів. Але в багатьох випадках конфлікт допомагає виявити різноманітність точок зору, надає корисну інформацію. Для великої кількості людей бажання розв'язати конфлікт – це пошук шляхів до примирення, згоди в спірному питанні. Такі конфлікти не є руйнівними. Вони ведуть до взаєморозуміння, подолання розбіжностей і протиріч, після чого сторони збагачуються новими знаннями, досвідом і навичками. Неможливо уявити картину суспільства без міжособистісних конфліктів. Адже це означає повну втрату індивідуальності та волі.

Конфлікти охоплюють всі види і рівні відносин людини з оточенням. Вони вічні й завжди актуальні. І чим «ламати голову» над тим, як уникнути конфліктів, краще замислитись, а чи існує якась можливість конструктивної та успішної поведінки у разі виникнення конфліктних ситуацій. Варто пам'ятати, що на всі випадки життя єдиних рецептів не має («роби як я»). У людських стосунках будь-який висновок, узагальнення, будь-яка схема потребує не механічного виконання, а творчого переосмислення в кожному окремому випадку. Особливо дане положення стосується поведінки батьків.

Дитина більшу частину свого часу проводить у сім'ї. Дуже важливі перші кроки життя малюка, коли закладаються основи його особистості. Дитина народжується «*tabula rasa*», але вона вже має своєрідну програму розвитку, яка закріплена в її генетичному коді. І це не тільки фізіологічні дані, а й основні особливості темпераменту, від якого залежить майбутній характер особистості й який є базою для її формування. З темпераментом, як із якісною, специфічною характеристикою вищої нервової системи, люди народжуються, а характер людини формується упродовж її юнацьких і молодіжних років. Та не тільки набір спадкових ознак визначає в подальшому її поведінку. Вплив батьків та оточення на дитину також є дуже важливим.

Розглядаючи психоформуючий вплив на особистість, Е.Еріксон робить акцент на ролі батьківського впливу в житті дитини, який визначається, головним чином, двома факторами :

- 1) індивідуально-психологічними властивостями батьків (адаптивність-неадаптивність, стриманість – імпульсивність і т.п.);
- 2) виховним стилем батьків, в якому знаходять відображення світогляд і зовнішні події життя.

Самооцінка дитини є мінливою. Вона змінюється залежно від обставин, соціокультурного оточення. Реакція батьків, їх підхід до розв'язання проблем обумовлює ті чи інші внутрішні зміни у самосвідомості дитини, в її самооцінці.

Дуже багато конфліктів виникає між батьками і дітьми через неможливість дорослих проникнути у внутрішній світ дитини. Батьки часто застосовують покарання і заохочення.

На їхню думку, це засоби, за допомогою яких можна викликати у дітей приємні або неприємні переживання. Дорослі вважають, що діти з більшим бажанням робитимуть те, за що вони отримали винагороду, або перестануть робити те, за що були покарані. Практика життя свідчить про хибність такої точки зору.

Причиною конфлікту в сім'ї також може бути зіткнення інтересів членів різних груп, між якими існує певна система зв'язків. Це, зокрема:

- ◆ силові;
- ◆ емоційні;
- ◆ когнітивні;
- ◆ нормативні.

Конфлікт у системі «батьки-діти» може мати різне підґрунтя. Дуже частою причиною виникнення конфліктів є неправильне виховання. Інколи батьки не розуміють різниці між навчанням і вихованням.

А.Адлер визначив два крайні полюса неправильного виховання це :

- ◆ гіперпротекція;
- ◆ гіпопротекція.

У першому випадку дитина, яку занадто опікають, у самотійному житті стає вимогливою і несамостійною. Вона не бере на себе відповідальність за власні невдачі, виявляє себе нерішучою, безініціативною, боязкою. А.Личко виділив декілька варіантів завищеної опіки:

- ◆ потворююча гіперпротекція;
- ◆ домінуюча гіперпротекція;
- ◆ виховання в дусі завищеної моральної відповідальності;
- ◆ виховання за типом «кумир сім'ї».

Любов матері та батька часто різняться за своєю природою. Материнська свідомість – відображує це таким чином: «нема злодіяння, нема злочину, яке могло б позбавити тебе моєї любові й мого бажання, щоб ти і був щасливий». Батьківська свідомість твердить: «Ти скоїв зло – ти не можеш уникнути наслідків свого вчинку, і якщо ти хочеш, щоб я любив тебе, ти мусиш виправити свою поведінку» [7].

Найчастіше спостерігається такий тип неправильного виховання, як **гіпопротекція**. Вона виникає тоді, коли батьки занадто зайняті своїми справами. В результаті діти залишені сам на сам із собою і проводять час у пошуках «веселих» пригод, у вуличних компаніях; там вони шукають тих стосунків, які б компенсували їм нестачу родинних стосунків. Звідси і відповідні наслідки.

Е.Берн [3] розрізняв такі типи взаємовідносин:

- ◆ ритуал;
- ◆ розвага;
- ◆ гра.

Гра – особливо цікавий для нас тип сімейних відносин, це група конфліктів, що виникають тоді, коли ті, хто конфліктує, не розуміють справжньої причини конфлікту. Поширені такі ігри: «салки», «клювок по черзі», «подивись, як я стараюсь», «чому він такий поганий», «заручник», «я тобі все віддав», «ось виростеш, тоді...», «я краще знаю» і т. д.

Неправильне виховання дитини потворює її характер, обрікає на невротичні зриви, на важкі взаємовідносини з оточуючими.

Інколи батьки не звертають уваги на малі, короткотривалі конфлікти. Вони дотримується думки, що навіть якщо ці конфлікти не будуть розв'язані, все одно вони забудуться. Це глибоко хибна думка. Все протиріччя полягає в тому, що кожна людина сама визначає для себе – чи великий це конфлікт, чи дрібний. Для дорослого він може, і дрібниця, а для дитини – «кінець світу». Слово може боліше вразити дитячу душу і залишити в ній глибоку рану. Крім того, навіть дрібні конфлікти поступово нашаровуються і справляють все більший вплив на особистість. Глобальні особистісні деструкції негативно впливають на свідомість дитини, її мислення, пам'ять, мову, емоції, почуття, багато в чому вони визначають цілі, сенс життя, ідеали, навіть мрії дитини.

Інколи розв'язання конфлікту залежить не тільки від самої людини, а й від її оточення та допомоги, яку воно демонструє. Існують дві основні моделі допомоги:

- перша модель дає ніби-то готові рецепти розв'язання проблем. Але переживання, які виникають у людей, є індивідуальними і не можуть бути точною копією переживання інших, тому найбільш цінними є власні способи розв'язання проблем;
- зміст другої моделі полягає в тому, що той, хто бажає допомогти, насамперед мусить максимально активізувати внутрішні ресурси тієї людини, якій він допомагає, аби вона сама намагалася вирішити свої проблеми.

Перша модель – це «допомога в боротьбі зі злом», друга – «допомога в рості та особистісному розвитку» [11].

Кожний етап розвитку дитини має індивідуальні вікові особливості. Внутрішні протиріччя формуються на кожному етапі онтогенезу:

- ◆ я і світ;
- ◆ я і дорослі;
- ◆ я і однолітки;
- ◆ я і я.

Ж.Піаже стверджував, що конфлікти кожного разу виникають тоді, коли у дитини є два несумісних способи поведінки в одній і тій же ситуації. Весь життєвий шлях людини складається з таких криз і постійної необхідності робити певний вибір.

Криза першого року – перші реакції протесту по відношенню до дорослих («Я кажу, а вони не розуміють»). Криза трирічної дитини – демонстрування неслухняності, навіть не на користь собі. Трирічна дитина хоче, щоб визнали її самостійність і незалежність, до яких вона ще не готова («Я сам»). У дошкільників більшість конфліктів пов'язана з грою. Гра – це «дев'ятий вал» дитячого розвитку. Дитина в грі перетворюється на дорослого («Розуміння атома – дитяча гра в порівнянні із розумінням дитячої гри», сказав Ейнштейн [12]).

Шкільне дитинство починається з кризи семи років. Це втрата простоти і безпосередності. Першокласник відкрив емоції: не тільки сердитись, а й вивчати те, як він це робить [12]: «Так діти, вплакиваясь в плач, вшёнтываются в шёнот».

У сім років у дитини формується оцінка самої себе, виникає протиріччя між сприйманням самого себе і ставленням до себе оточуючих. Уперше відчувається внутрішня боротьба. Великий вплив на протікання кризи справляє і новий спосіб життя. Відбувається переоцінка цінностей. Зростає довільна регуляція поведінки. Розширюється коло значимих людей. Ставлення до себе все більшою мірою визначається стосунками в класі. Скарги

тепер сприймаються як щось негативне. Групові норми є важливішими за думку вчителя, батьків. Це закономірно.

Серед індивідуальних особливостей дуже важливою стає статева ознака індивіда, усвідомлення себе як типового представника однієї з двох половин суспільства. У людини виникає бажання відповідати типовим для неї та її оточення уявленням про мужність і жіночість. Розглянемо лише психологічний зміст статевої різниці, яка спричинює внутрішньособистісні конфлікти. На думку багатьох дослідників, статеві типізація стає необоротною реальністю уже в трирічному віці. Психологічні елементи статевого типу закладаються дуже рано і розглядаються як базові психофізіологічні характеристики індивідуальності.

Відомо, що в статевій типізації дитини важливим є стиль виховного впливу батьків. Наприклад, з'ясовано, що чим суворішим є контроль за агресивною поведінкою, тим з більшою вірогідністю сформується фемінізовані риси як у хлопчиків, так і у дівчат. Це не означає, що вчинки хлопців потрібно залишати без покарання. Доцільно застосовувати різні форми стримування агресивності у хлопчиків і дівчаток. На жаль, у вітчизняній педагогіці й досі нерідко звертаються до дитини взагалі, практично не враховуючи статевої різниці.

Коли дітей дошкільного віку запитують, на кого вони б хотіли бути схожими, діти найчастіше називають своїх батьків. Причому, хлопчики – тата, а дівчатка – маму. Серед п'ятирічних же хлопчиків досить значна кількість хотіла б бути схожою на мати (18%) порівняно з невеликою кількістю дівчаток, які б хотіли бути «як тато» (5%). Пізніше ситуація стає прямо протилежною. Дівчаткам частіше не подобається власна статеві належність. Емоційна близькість із матір'ю на дівчаток діє позитивно, а у хлопчиків такий занадто тісний емоційний контакт веде до розвитку емоційної нестабільності, нерішучості, труднощів у спілкуванні з друзями і т.п. Психологічна близькість із батьком є дуже необхідною, оскільки сприяє розвитку самоконтролю.

На жаль, питання щодо впливу усвідомлення статевої належності дитини на її поведінкові реакції в конфліктній ситуації, є мало вивченими, так само як і проблема її психологічного захисту.

Поняття «психологічний захист» вперше було введено З.Фрейдом. В його теорії психоаналізу механізми «психологічного захисту» були розглянуті в якості засобів для розв'язання конфлікту між біологічним і соціальним середовищем суб'єкта, між свідомістю і «несвідомим». У всіх випадках «захист» провокується тривогою. Безпосередньою метою даних механізмів є досягнення емоційного балансу. **Основні форми захисту (за Фрейдом) :**

- ◆ витіснення;
- ◆ сублімація;
- ◆ ідентифікація;
- ◆ перенесення;
- ◆ проєкція;
- ◆ раціоналізація;
- ◆ виміщення;
- ◆ реактивне утворення.

Єдиного погляду на роль і функції «психологічного захисту» не існує. Багато авторів переконані в його негативній ролі, але є й такі, що стверджують: «психологічний захист – це нормальний, поширений механізм».

Виникає запитання: «Для чого діти застосовують психологічний захист? Від кого вони захищаються?» У першу чергу – від батьків. Г.Саллівен вважає, що в основі захисної поведінки лежить потреба в безпеці, прагнення уникнути тривоги. Ядром такої поведінки є «вибіркова увага». Е.Фромм упевнений, що «захист» виникає внаслідок важкого почуття самотності й проявляється в автоматичному, несвідомому конформізмі. Представники гуманістичної психології механізми «захисту» пояснюють як уроджені альтруїстичні мотиви. Згідно з теорією «Я – концепції», якщо новий досвід узгоджується з існуючим уявленням про себе, він легко асимілюється і входить у внутрішній план деякої умовної оболонки, в якій утримується «Я – концепція». Якщо ж новий досвід не вписується в існуючі уявлення, оболонка спрацьовує як захисний екран, не допускаючи чуже тіло у внутрішнє середовище уже збалансованого організму.

М.Розенберг класифікував образи «Я» таким чином :

- ◆ «справжнє Я»;
- ◆ «динамічне Я»;
- ◆ «фантастичне Я»;
- ◆ «майбутнє Я».

Цікаво, що ціла система «захисних» засобів дитини спрямована на те, щоб ці очікування справдилися.

При відчуженні того, що хтось налаштований агресивно по відношенню до нас, ми завжди прагнемо захиститися, а також напасти (явно чи скрито). Д.Джампольські свідчить, що *«агресивність походить від почуття страху і провини. Ніхто не буде нападати першим, якщо не відчує загрози, вважаючи напад способом продемонструвати власну силу на протизвагу чужій незахищеності»*. Напад, по суті, є формою захисту, оскільки оборона спрямована на те, щоб витіснити з нашої свідомості почуття провини і страху. Дехто вважає, що агресивність допоможе йому досягти бажаного. Але ми забуваємо, що ані агресивність, ані оборона не дають нам внутрішнього спокою. Для того аби перейти від конфлікту до злагоди, потрібно перебудувати свідомість. Варто розуміти, що дітей, які поведуть себе агресивно по відношенню до нас, просто переповнює страх. Наші прояви – це завжди прояви любові або страху. Страх – це, по суті, волення дитини про допомогу, що є, водночас, і вимогою любові.

Труднощі, пов'язані зі страхом, подолати важко. Тут необхідно звести до мінімуму контакт із тим, хто є його джерелом. Страх інколи є корисний для людини. Він допомагає уникнути душевної муки... Але коли ця емоція яскраво виражена, вона може призвести до різних хвороб. Отже, страх – найнабезпечніша для здоров'я емоція. Страх покарання, самотності часто штовхає людину до обману. Як наслідок – конфлікти різних типів.

При суперечці з дитиною завжди потрібно замислитися над тим, який страх нею володіє. Від того, наскільки близькою до істини буде відповідь, залежить подолання труднощів, пов'язаних зі страхом.

Батьки мусять здійснювати активну профілактику стресових психічних станів, що виникають у дитини в процесі виховання. Її суть полягає в тому, що на основі глибокого особистісного сприймання дитини дорослий бере на себе функцію її максимального емоційного захисту через довірливе, співчутливе, доброзичливе і толерантне спілкування, яке передбачає позитивний емоційний стан вихователя, спокійний тон, рівну інтонацію. Б.Шоу казав, що є 50 способів сказати слово «так» і 500 відтінків слова «ні».

Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що конфлікти – дуже давнє явище,

що спостерігається в суспільстві взагалі й у кожної людини зокрема. Історія людства – не що інше, як відображення різноманітних конфліктів, шляхів їх розв'язання та наслідків, що є складовими частинами кожної епохи. Проблема конфліктних відносин була актуальною завжди, особливо гостро вона постала в наш час. У такій ситуації є необхідність вивчення не тільки причин, що призводять до конфліктів, а й їх протікання та наслідків. Особливу увагу необхідно звернути на способи запобігання та шляхи конструктивного розв'язання конфліктів за допомогою певних методів і відповідних прийомів ефективного спілкування.

У свій час І.Лафатер стверджував: *«Хочеш бути розумним, навчися розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати і переставати говорити, коли вже нема чого сказати»* [12]. Це – золоте правило для батьків. Корисними також можуть бути і наступні **рекомендації**:

1. Батькам пропонується подивитись на конфліктну ситуацію «очима дитини».
2. Роблячи зауваження дитині, потрібно звертати увагу на особливості її поведінки, а не на її особистість у цілому.
3. Краще більше говорити про спостереження, а не про висновки, програмуючи дитину на невдачі.
4. Характеризуючи поведінку дитини, батькам слід уникати висловлювань типу: «Ти завжди...» або «Ти ніколи...». Замість них краще використовувати «Я – висловлювання»: «Я хвилююся, коли ти так пізно повертаєшся додому».
5. Дорослим варто пам'ятати про значення і вплив своїх манер, міміки, жестів, пози на дитину та на її сприймання при розв'язанні конфліктів.
6. Батькам також бажано: реагувати на дитину з теплотою та піклуванням; хвалити дитину та підтримувати її; бути уважними до дитини; навіювати дитині позитивне; сприймати дитину такою, якою вона є; не згадувати (без особливої потреби) негативні ситуації з минулого дитини; порівнювати дитину частіше із нею самою (якою вона була раніше), а не з її однолітками, знайомими; завжди бути поруч із дитиною з метою допомоги їй у разі необхідності; поважати гідність дитини; не допускати розходження між словами і діями; у спілкуванні з дитиною намагатися висловлювати свої почуття; бути для дитини прикладом у словах і вчинках; виконувати обіцяне; надавати дитині свободу стосовно виду діяльності та її форм.

Література

1. *Алешина Ю.Е.* Индивидуальное и семейное консультирование. – М.: Знание, 1994. – 147 с.
2. *Бондаренко О.Ф.* Психологічна допомога особистості. – Харків: Фоліо, 1996. – 238 с.
3. *Берн Э.* Игры, в которые играют люди, и люди, которые играют в игры. – М.: Лист-Нью, 1997. – 336 с.
4. *Бородкин Е.М., Коряк Н.М.* Внимание: Конфликт. – Новосибирск: Наука, 1989. – 186 с.
5. *Донченко Е.А., Титаренко Т.М.* Личность. Конфликт. Гармония. – К.: Знание, 1989. – 156 с.
6. *Кэмбел Р.* Как на самом деле любить детей. – М.: Знание, 1988. – 105 с.
7. *Лупьян Я.А.* Барьеры общения. Конфликты. Стресс. – Минск: Амалфея, 1996. – 202 с.
8. *Мелибруда Е.* Я, ты, мы. – Новосибирск: Наука, 1989. – 245 с.
9. *Мескон Альберт Хедоури.* Основы менеджмента. Конфликт. Стресс. – М.: Знание, 1989. – 443 с.
10. Психология: Словарь. – М.: Просвещение, 1990. – 494 с.
11. *Сатир В.* Как построить себя и свою семью. – М.: Педагогика-пресс, 1992. – 191 с.

12. *Сенке В.Я.* Умейте владеть собой, или беседы о здоровой и больной личности. – Новосибирск: Наука, 1991. – 235 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КАЗКОТЕРАПІЇ У ПРОФІЛАКТИЧНІЙ РОБОТІ*

*Властивість дитини дивуватися і
пізнавати, вміння знаходити рішення у
нестандартній ситуації – це націленість на
відкриття нового і здатність до глибокого
усвідомлення власного досвіду*

(Е. Фромм).

Казки люблять усі: і діти, і дорослі. Давайте замислимося, чому? На це запитання можна знайти безліч відповідей. Одна з найголовніших – казки лікують душу, а через душу – зцілюють тіло. Люди інтуїтивно тягнуться до казки, шукають у ній прихований зміст, щоб заново відкрити у собі те, що вже відомо, але сховано у глибині серця.

Нині термін «казкотерапія» не викликає здивування та уточнюючих запитань у практичних психологів. Слово це знайоме і часто використовується. Казкотерапію застосовують всюди: у дитячих садочках, школах, кризових центрах, лікарнях – скрізь, де діти та дорослі потребують допомоги.

Казкотерапія – це лікування казкою, процес пошуку сенсу буття, набуття знань про світ і систему взаємозв'язків у ньому, процес створення зв'язку між казковими подіями та реальним життям, перенесення казкових персонажів у повсякденне буття, процес активізації особистісного потенціалу та власних ресурсів людини, об'єктивізації проблемних ситуацій, процес покращання внутрішнього та зовнішнього світу, можливість доторкнутися до таємниці, реалізувати власну мрію, відчути себе захищеним.

Найбільше, чим може допомогти нам казка – це натякнути на те, як краще чинити у тій або іншій життєвій ситуації.

Головний герой у казці – це узагальнений образ. Дитина може легко ідентифікувати себе з ним та переноситись у ті «далекі-далі», де відбувається подія. Життєвій вибір, відповідальність, взаємо підтримка, дружба та любов – все, що закладене у казку, може стати власним переживанням дитини та навчити її бачити ситуації, до яких вона звикла у повсякденному житті, дещо по-іншому, діяти так, як учить казка, на прикладі казкових героїв бачити наслідки того чи іншого вибору.

Часто дитина просить своїх батьків або вихователів читати їм одну й ту саму казку. Можливо, саме вона найбільш відповідає світосприйняттю дитини на даному етапі й допомагає їй зрозуміти важливі для себе питання.

Ознака справжньої казки – добрий, хороший кінець. Це дає дитині почуття психологічної захищеності. Що б не відбувалось у казці – все закінчується добре. Всі

* Матеріали з посібника «Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх: Збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів» / За заг. ред. Т.В.Журавель, Т.Л.Лях; авт.-упорядник Безпалько О.В., Журавель Т.В., Лозован О.М., Лютий В.П., Лях Т.Л. – К., 2004. – 120 с.

випробування, що випали на долю героїв, зробили їх мудрішими та сильнішими. З іншого боку, дитина бачить, що якщо хтось чинить погано, він обов'язково отримує по заслугам, а гарні вчинки та якості завжди винагороджуються. В цьому полягає і закон буття – як ти ставишся до навколишнього світу, так і світ буде ставитись до тебе.

Казки спрямовані на загальнолюдські цінності, на те, без чого навряд чи людина зможе відчувати себе щасливою.

Діти, як і дорослі, всі різні. До кожної дитини необхідно підібрати свій ключик.

Під час роботи з казкою можна використовувати безліч допоміжних методів і форм: аналіз, вигадкування, малювання, розмальовування, розігрування, ляльковий театр тощо.

На думку Т.Д.Зінкевич-Євстигнєєвої, кожна казка має свою неповторність, однак погляд на казкотерапію як на виховальну систему передбачає загальні закономірності роботи з казковим матеріалом.

Структура корекційно-розвивального казкотерапевтичного заняття

Етап	Призначення	Зміст етапу
1. Ритуал «входження» в казку	Налаштування на спільну роботу. Входження в казку	Колективна вправа. Наприклад, всі учасники, взявшись за руки, дивляться на свічку
2. Повторення	Згадати все, що було зроблено минулого разу, яких дійшли висновків, якого досвіду набули	Ведучий ставить дітям запитання про те, що було минулого разу, що вони пам'ятають, чи використовували вони новий досвід протягом тих днів, поки не було занять, як їм допомогло те, чому вони навчилися минулого разу
3. Розширення	Розширити уявлення дитини про будь-що	Ведучий розповідає дітям нову казку. Питає, чи хотіли б діти допомогти комусь з героїв тощо
4. Закріплення	Набуття нового досвіду, виявлення нових якостей особистості дитини	Ведучий проводить ігри, що дозволяють дітям набути новий досвід, здійснює з дітьми символічні мандрівки, перетворення тощо.
5. Інтеграція	Пов'язування нового досвіду з життям	Ведучий обговорює та аналізує разом із дітьми, в яких життєвих ситуаціях можна використовувати той досвід, який вони отримали сьогодні
6. Резюмування	Узагальнення набутого досвіду та порівняння його з тим, що вже є	Ведучий підводить підсумки заняття. Чітко проговорює послідовність того, що відбувалось на занятті, заохочує деяких дітей, підкреслює значимість отриманого досвіду, проговорює конкретні життєві ситуації, в яких діти можуть використовувати новий досвід
7. Ритуал «виходу» з казки	Закріпити отриманий досвід, підготувати дитину до взаємодії у звичному середовищі	Повторення ритуалу «входження» з доповненнями. Ведучий наголошує: «Ми беремо з собою все важливе, що було з нами, все, чому ми навчилися». Діти протягують руки всередину кола, начебто беруть щось, і прикладають руки до грудей

У наступних розділах пропонуємо вам добірку казок та оповідань, які можна використовувати під час проведення роботи за Програмою занять із профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикової поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх у регіонах України.

Запропоновані казки та оповідання об'єднані у три блоки й спрямовані на формування загальнолюдських цінностей, здорового способу життя, попередження негативних явищ.

У кожному блоці казки та оповідання подані за певним ступенем складності: від найпростіших, що можна використовувати з найменшими дітьми, до філософських казок та оповідань, які можна застосовувати у роботі зі старшими підлітками, а також під час проведення нарад та семінарів на відповідну тематику з професіоналами, які працюють з дітьми.

До кожного твору підібрані завдання та запитання, які можна опрацювати з групою під час роботи.

Література

1. *Вачков І.В.* Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку. – М.: Ось-89, 2001.
2. *Гнездилов А.В.* Авторская сказкотерапия. Дым старинного камина (сказки доктора Балу). – СПб.: Речь, 2002
3. *Зинкевич-Евстигнеева Т.Д.* Практикум по сказкотерапии. – СПб.: ООО «Речь», 2000.
4. *Психотерапевтическая энциклопедия* / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер Ком, 1999.

І. В. Братусь

ІГРАШКА В ЖИТТІ ДИТИНИ

Іграшка – це засіб для гри, її провідник. Іграшка – образ, товариш, спогад про тих людей, хто подарував або виробив іграшку. Іграшка приходить до дитини змалечку. Раніше іграшки виробляли своїми руками, індивідуально для кожної дитини. Мати, сестри тітоньки, бабусі шили ляльку або виготовляли її з соломи, тато вирізав із дерева тощо. Іграшка присвячувалась конкретній дитині. Вона несла не тільки образ, а й спогад і побажання. Іграшок не було багато, лише декілька, подарованих на Миколая, Різдво, День народження, День Янгола, Великдень. Дитина пов'язувала іграшку із важливою для всіх подією, із святом. Саме разом з іграшкою у життя маленької людини приходило свято. Що то були за іграшки? Медвяні пряники на Миколая, шиті ляльки, дерев'яний посуд, машинка, візок, дерев'яні яйця, прикрашені якимось візерунком, ляльки і тваринки із соломи, мушлі, камінці, сопілки, дзвоники, підкови, пір'ячко, шкатулочки – звичайні та прекрасні речі дитячого світу. Зустріч з іграшкою була дуже важливою подією у житті маленької людини, її передавали від старшого – молодшому.

Ляльки ніколи не повторювались, у кожній був свій день народження. Одна й та сама лялька була і донька, і мати, і баба, і сестра. Вона могла посміхатися, плакати, журитися, радіти, сварити, прощати, жаліти. Вона була і багатою, і бідною, і старою, і молодою, і маленькою, і дорослою. Скільки перетворень, скільки фантазії, а все в одній ляльці!

Іграшка – важливий засіб для виховання та розвитку дитини. Ранній вік характеризується тим, що дитина відтворює все, що бачить зовні, переносить у свої ігри свій внутрішній світ. Іграшки, що ми пропонуємо дітям, навіюють образ, на який дитина прагне бути схожою.

Сучасний світ наповнений різноманітними іграшками для дітей. Пригадайте, як виглядає сучасна іграшка? З якого матеріалу вироблена, якого кольору, який образ несе в собі?

Для дівчаток це лялька Барбі. А для хлопчиків – машинки, пістолети, мобільні телефони тощо. Дорослі Барбі – біляві красуні, із довгим волоссям і довгими ногами, пишними формами, гардеробом; вони схожі одна на одну, всі модні, всі посміхаються. І жодна з них не схожа на маму, бабусю, жодна не плаче, не журиться, не переживає, не готує смачну їжу, не піклується про інших. Барбі зайнята собою, своїм гарним убранням, зачіскою, інтер'єром. Образ Барбі є ідеальним для підростаючої дівчинки.

У квартирі маленького хлопчика, як правило, можна знайти цілу купу машинок, різних, яскравих. Їх стільки, що вже нема місця. Їх легко зламати, а поламану машинку можна і у смітник викинути. Сучасні іграшки хлопчиків – монстри, роботи пластикові, з вузькими, загрозливими очима. Вони сваряться, б'ються, жахають один одного; сучасна

іграшка вмiє говорити, пищати, награвати мелодiї, стрiляти; вона сприяє розвитку певних мовленнєвих та емоцiйних проявiв. Дитина вiдтворює всi звуки, що чує. Граючись iз подiбними iграшками, малюк навчається вiдтворювати такi самi звуки без допомоги дорослих.

Спецiалiсти громадської органiзацiї NIPPA (Пiвнiчна Iрландiя) при доборi iграшки для малюкiв рекомендують керуватися наступними критерiями.

Екологiчний критерiй – iграшка має бути вироблена з екологiчно чистого, бажано, природного матерiалу. Екологiчний критерiй передбачає, що iграшка має бути безпечною для дитини. В наш час розповсюдженi гумовi та пластиковi iграшки китайського виробництва, що заповнили ринок. Такi iграшки часто не мають вiдповiдних сертифiкатiв, при аналізi їх складу встановлено, що вони мiстять пiдвищену кiлькiсть поєднань фенолу, важких металiв, небезпечних для здоров'я дитини речовин. Якщо ви вiршили придбати дитинi гумовi iграшки для купання, перевiрте наявнiсть сертифiката на цi iграшки та купляйте їх лише у вiдповiдних магазинах. Безпечнiсть iграшки для малюка прихована в її формi, складових. Усiм вiдомо, що малюкам не можна давати дрiбних iграшок або тих, що розпадаються на окреми деталi.

Естетичний критерiй – iграшка має викликати естетичне захоплення. Вона повинна бути гармонiйною за сiввiдношенням форм, розмiрами, кольором. Бажано уникати ультра кольорiв, що занадто збуджують, стежити за тим, аби кольори пiдходили одне до одного. Зараз можна часто побачити iграшкових тварин рiзних ультракольорiв з величезною головою i малим тулубом, якими бавляться дiти. Купуючи iграшку, потрiбно пам'ятати, що оточуючi предмети активно впливають на формування естетичної культури дитини. Чим бiльше гармонiйних форм навколо – тим краще розвивається естетичний смак дитини, її прагнення до прекрасного.

Педагогiчний критерiй – iграшка є образом для вiдтворення, вона несе в собi певний змiст, чогось навчає. Перед тим як вибрати якусь iграшку для дитини, необхідно помiркувати над наступними питаннями: Чого навчає ця iграшка? Який змiст несе в собi?

Психологiчно-моральний критерiй. Кожна iграшка вчить дитину виявляти певнi почуття, емоцiї, набувати певних рис характеру, навичок поведiнки. Аналізуючи iграшку за даним критерiєм, ви дасте вiдповiдь на наступнi запитання: Якi якостi характеру можуть формуватися за допомогою цiєї iграшки? Яку модель поведiнки буде засвоювати дитина, граючись нею? Iграшка або допоможе дитинi опанувати новими рухами, навчить її добротi, або стимулюватиме дитину до руйнування, агресiї.

Обираючи iграшку для малюка, ми обираємо образ, який вiдображається у внутрiшньому свiтi дитини на все життя. Який образ дитина понесе у свiт – вiршувати батькам.

Рекомендованi iграшки для дiтей вiдповiдно до вiку:

Для дитини до 1 року:

1. Мобiль iз паперу, лози, стрiчок, прикрашений залежно вiд сезону.
2. Вузелкова лялька з натуральної тканини теплого кольору, з вовни, iз дзвiночком усерединi.

3. М'яч із фетру, такого розміру, щоб дитина могла взяти його у руки.
4. Дерев'яні брязкальця різних кольорів.
5. Дзвоник.
6. Мушля.

Для дитини 1-2 років:

1. Чарівний кошик – корзина для гри.
2. Іграшкове ліжко, ковдра, подушка для ляльки.
3. Великий м'який м'яч.
4. Тканини для гри, під якими можна сховатися.
5. Лоша для катання.
6. Пошиті з натуральних тканин тварини.

Для дитини 3-4 років:

1. Вузелкова лялька.
2. Велика лялька.
3. Декілька суконь для ляльки.
4. Вовняні, шкіряні м'ячики.
5. Ліжко, ковдра, подушка, матрац для ляльки.
6. Різні залишки тканини для шиття, переодягання ляльок.
7. Тканини гарних кольорів для ігор.
8. Дерев'яна машина з кузовом і дровами.
9. Дерев'яні цурочки.
10. Різний папір і картон.
11. Корзинки для камінчиків, каштанчиків, мушлі.
12. Різні тварини, вироблені з натурального матеріалу.
13. Різної форми мішечки з квасолею, зерном, гречкою, піском, сіллю.
14. Дерев'яний будиночок.

Література

Разом до гармонії: розвиток дитини раннього віку. Метод. посібник/ Авт.-упоряд.: І.В. Братусь, Н.В. Кошечко, О.Л. Нагула; За заг. Ред. І.Д. Звереві. – К.: Кобза, 2004. – 160с.

АВТОРИ ВИПУСКУ

- Братусь Іванна Володимирівна*** магістр соціальної роботи Манчестерського університету, старший викладач кафедри соціальної роботи та практичної психології Академії праці та соціальних відносин
- Веретенко Тетяна Григорівна*** кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Харківського національного університету
- Журавель Тетяна Василівна*** викладач педагогічного коледжу при Національному університеті імені Тараса Шевченка
- Заверико Наталія Віталіївна*** кандидат педагогічних наук, завідувача кафедрою проблем керування та соціальної педагогіки Запорізького державного університету
- Кошечко Наталія Василівна*** викладач педагогічного коледжу при Національному університеті імені Тараса Шевченка
- Лещенко Олена Генадіївна*** аспірантка кафедри проблем керування та соціальної педагогіки Запорізького державного університету
- Шевченко Наталія Юрійівна*** аспірантка кафедри проблем керування та соціальної педагогіки Запорізького державного університету

Науково-практичне видання

ДІТИ – БАТЬКИ – СІМ'Я

Випуск 5

*Відповідальні за випуск – Басюк Т. П., Безпалько О. В.
Комп'ютерне макетування – Мубараков Р. М.*

Для розповсюдження на безоплатній основі

Підписано до друку 1.03.2006 р. Формат 60x84/8.

Папір офсет. Гарнітура Таймс. Друк офсет.

Ум. друк. арк. 5,0. Обл.-вид. арк. 4,64.

Тираж 1000. Зам. 3/03.

Видавництво – «Видавництво “Науковий світ”»®.

Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.

м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 504.

тел. 200-87-13, 200-87-15.

E-mail: nsvit@svitonline.com